

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

на тему **Когнітивні аспекти вербалізації часового континууму
засобами англійських фразеології і паремій**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.0358-2 а-з
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.041 Германські мови
та літератури (переклад включно),
перша – англійська
освітньо-професійної програми
Мова і література (англійська)

Уліцька Юлія Ігорівна

Керівник д.ф.н., доц. Галуцких І. А.

Рецензент к.ф.н., доц.. Єнікєєва С.М.

Запоріжжя – 2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет іноземної філології _____

Кафедра англійської філології _____

Освітній рівень магістр _____

Спеціальність: 035 Філологія _____

Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно) _____

Освітньо-професійна програма: Мова і література (англійська) _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри Єнікєєва С.М.

« ____ » _____ 2020 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА
УЛИЦЬКІЙ ЮЛІЇ ІГОРІВНІ**

1. Тема кваліфікаційної роботи магістра (проекту) «Когнітивні аспекти вербалізації часового континууму засобами англійських фразеології і паремій».

Керівник кваліфікаційної роботи (проекту) Галуцьких Ірина Анатоліївна,
д.ф.н., доцент _____

затверджені наказом ЗНУ від «22» квітня 2019 року № 596-с

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи (проекту) _____
10 січня 2019 р.

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (проекту)
теоретичні засади теорії фразеології та пареміології в ракурсі когнітивної
лінгвістики, словники фразеології і паремій англійської
мови _____

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1) здійснити огляд теоретичних джерел; 2) розглянути поняття та історію дослідження фразеології та паремій; 3) виявити та систематизувати засоби репрезентації зовнішності людини у мові засобами фразеології і паремій; 4) здійснити їх когнітивно-семантичний аналіз _____

5. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи (проекту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Галуцьких І. А., д.ф.н., доц.	05.05.2019	05.05.2019
Розділ 1	Галуцьких І. А., д.ф.н., доц.	15.06.2019	15.06.2019
Розділ 2	Галуцьких І. А., д.ф.н., доц.	05.09.2019	05.09.2019
Висновки	Галуцьких І. А., д.ф.н., доц.	15.10.2019	15.10.2019

6. Дата видачі завдання 05.05.2019 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи (проекту)	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх аналіз	травень 2019	виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	травень 2019	виконано
3.	Написання вступу	червень 2019	виконано
4.	Написання теоретичного розділу	серпень 2019	виконано
5.	Написання практичного розділу	вересень 2019	виконано
6.	Формулювання висновків	жовтень 2019	виконано
7.	Проходження нормоконтролю	грудень 2019	виконано
8.	Одержання відгуку та рецензії	січень 2020	виконано
9.	Захист	січень 2020	виконано

Автор роботи несе персональну відповідальність за відсутність в роботі несанкціонованих текстових запозичень (академічного плагіату)

Магістрант _____

Ю. І. Улицька

Керівник роботи _____

І. А. Галуцьких

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____

М. В. Залужна

РЕФЕРАТ

Дипломна робота – 87 стор., 90 джерел.

Об’єкт дослідження: процес формування когнітивних вербалізацій часового континууму засобами англійських фразеології і паремій.

Мета роботи: визначення особливостей вербалізацій часового континууму у фразеологізмах на прикладі використання їх у літературному, політичному та пісенному дискурсі.

Теоретико-методологічні засади: ключові положення теорії і аналізу часового континууму в лінгвістиці, які розглядались у роботах таких вітчизняних і закордонних науковців, як Маслова В. А., Г. Гійом, Ольшанський І. Г., Єльмслев Л., Карасік В. І., Попова З. Д., Колесов В. В., Телія В. Н., М. Хайдеггер, Бабушкін А. П.

Отримані результати: за концептом ЧАС остаточно закріпилося найменування “time” з боку семантики лише у ранньоніованглійський період. Завдяки історії, ЧАС отримав характеристики ресурсу: обмеженість, вимірність, кінцівку, цінність і відносність. У часи творчості У. Шекспіра, ЧАС став сприйматися як щось живе, для чого широко використовувався прийом персоніфікації. Щодо структури образного значення концепту, аналіз підсумковує, що він включає в себе: тривалість (довготривалість або короткочасність), минуле, позначку часу, частоту, форму вимірювання, регулярність, рідкість, а також фізичний стан людини. Аналіз концепту за трьома складовими: понятійною, образною та аксіологічною підсумував, що концепт ЧАС є складним феноменом. Отримані в даному аналізі результати не вичерпують питань дослідження концепту часу в англійському дискурсі, а створюють передумови для глибшого аналізу усіх засобів об’єктивації цього концепту.

Ключові слова: *концепт, концептологія, аксіологічність, понятійність, образність, конотація.*

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТ ЯК ОСНОВНА ОДИНИЦЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	6
1.1 Поняття мовної картини світу в лінгвістичній літературі.....	6
1.2 Поняття концепту в лінгвістичних дослідженнях: його зміст і роль ...	11
1.2.1 Структура концепту	11
1.2.2 Особливості вербалізації концепту	17
1.3 Концепт «час» як один із елементів мовної картини світу	22
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ЧАС, ВЕРБАЛІЗОВАНОГО ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	32
2.1 Розуміння про час у міждисциплінарному науковому дискурсі	32
2.2 Етапи та методи дослідження концепту ЧАС, вербалізованого англійськими фразеологізмами і пареміями	39
2.2.1 Ідентифікація одиниць вербалізації концепту ЧАС.....	39
2.2.2 Концептуальний аналіз	41
РОЗДІЛ 3 СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЇ ТА ПАРЕМІОЛОГІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЧАС В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	43
3.1 Понятійна складова концепту TIME	43
3.2 Образна складова концепту TIME	58
3.3 Аксіологічна складова концепту TIME	64
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

Мова як досконала система символізації колективного досвіду стає своєрідним ключем до розуміння культури [Колшанский 1990, с. 93]. Ось чому світобачення впливає на лінгвоментальну поведінку, що позначається, у свою чергу, на мові, адже мова є універсальним виразником етнокультури та рушієм культурного розвитку нації, а також комунікативним елементом, потрібним для формування нації. При вивченні культури того чи іншого етносу, що відображається у звичаях і традиціях у різноманітних жанрах фольклору, етнолінгвістика аналізує мовну сторону цих культурних феноменів, намагаючись через мову дістатись до витоків. Різні форми пізнання передбачає також у свідомості людини різні способи формування концептів. Деякі вчені вважають, що концепт є основною одиницею ментальності, підкреслюючи, що це чиста думка, прототип, константа, архетип, що він втілюється в слові через символи, поняття, образи, тобто змістовні форми [Воркачев 2001, с. 56].

Людство пізнавало світ, тим самим розвивалося уявлення про час. Завдяки історії, ЧАС отримав характеристики ресурсу: обмеженість, вимірність, кінцівку, цінність і відносність. Щодо структури образного значення концепту, аналіз підсумковує, що концепт включає в себе: тривалість (довготривалість або короткочасність), минуле, позначку часу, частоту, форму вимірювання, регулярність, рідкість, а також фізичний стан людини. Аналіз концепту за трьома складовими: понятійною, образною та аксіологічною підсумував, що концепт ЧАС є складним феноменом. Отримані в даному аналізі результати не вичерпують питань дослідження концепту часу в англomовному дискурсі, а створюють передумови для глибшого аналізу усіх засобів об'єктивації цього концепту.

Теоретичні та практичні аспекти дослідження вербалізації концепту ЧАС розглядались у наукових роботах таких науковців, як: Маслова В. А.,

Г. Гійом, Ольшанський І. Г., Єльмслев Л., Карасік В. І., Попова З. Д., Колесов В. В., Телія В. Н., М. Хайдеггер, Бабушкін А. П.

Актуальність дослідження зумовлена тим фактом, що питання часу розглядалося в усіх сферах та напрямках. Час, його тривалість, цінність та парадокс його швидкоплинності аналізувався не одним науковцем, оспівувався не одним композитором. Щоб сприймати час, треба розвинути, щонайменше, соціальні навички та світосприйняття навколишнього середовища. Вивчення такого явища, як концепт ЧАС – це спосіб пізнання часу як основоположення всесвіту або одного з вимірів простору.

Об’єкт дослідження – процес формування когнітивної вербалізації часового континууму засобами англійських фразеології і паремій.

Предмет дослідження – концепт ЧАС в англійських фразеологізмах та дослідження його складових.

Мета дослідження – визначення особливостей вербалізації часового континууму у фразеологізмах на прикладі використання їх у літературному, політичному та пісенному дискурсі.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що ЧАС важливий не тільки як щось матеріальне, а і уявне. Для більш глибокого аналізу слід розглянути понятійну, образну та складову цього концепту.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1. Проаналізувати поняття концепту, його зміст і роль у лінгвістичних дослідженнях.
2. Розглянути структуру концепту та особливості вербалізації.
3. Прослідкувати за концептом ЧАС як за одним із елементів мовної картини світу.
4. Перевірити актуальність етапів та методів дослідження концепту ЧАС та розібрати концептуальний аналіз.

5. Виявити специфіку у понятійній, образній, аксіологічній складових концепту TIME.

У процесі роботи використано такі **методи дослідження**: концептуальний аналіз літератури з проблеми дослідження; вивчення і узагальнення підходів до розуміння про час у міждисциплінарному науковому дискурсі; аналіз специфіки фразеологізації концепту ЧАС.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці комплексного аналізу такого явища як концепт ЧАС, вербалізованого у фразеологізмах та пареміях.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів для більш глибокого аналізу, а саме на інших етапах сприйняття світу людиною, з метою виявлення спеціальних характеристик, що відносяться до різних прошарків населення, різних національностей.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

У вступі подано загальні відомості про дану наукову працю, починаючи від умотивування теми, мети, завдань, актуальності дослідження, визначення об'єкту, предмету та структурування роботи.

У першому розділі подаються загальні відомості про фразеологію як лінгвістичну дисципліну, особлива увага приділяється визначенню поняття «концепт», розглянуто його структура та особливості вербалізації.

Другий розділ містить порівняння методик та методологій дослідження концепту ЧАС, а також концептуальний аналіз.

Третій розділ містить проведений аналіз компонентів концепту TIME: понятійний, образний, аксіологічний.

У висновках подано узагальнені результати проведеної роботи та аналізу.

Загальна кількість сторінок 87, кількість використаних джерел 90.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТ ЯК ОСНОВНА ОДИНИЦЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

1.1 Поняття мовної картини світу в лінгвістичній літературі

У новому погляді мовознавчої науки останніх десятиліть на встановлення співвідношень між універсальними логічними і специфічними мовними категоріями вирізняється антропоцентрична парадигма, де триєдність людина-мова-культура реалізується у лексичній семантиці конкретної етнічної мови. І. Г. Ольшанський відзначає, що «принцип антропоцентризму проявляється у двох аспектах: перший – людина в мові, де вона виступає як форма свідомості і транслятор культури, другий – мова в людині, що є мірою всіх речей, у тому числі мови та культури» [Ольшанський 2000, с. 48]. Загальновідомо, що дослідження мови, пов'язаної з людським чинником, вивчається такою наукою, як антропологія. Лінгвістика, у свою чергу, базуючись на антропологічних основах, досліджує духовність людини, її мислення, пізнання, поведінку та культуру у ракурсі мови.

Різнобічний підхід до питання мовного явища змушує відвести головну роль національній мові, що впливає на розвиток і формування окремої національної культури, на склад мислення нації, духовне життя. З цього приводу Г. Гачев висловлює думку про те, що у кожного народу існує своє мислення, свої особливі категорії, які є властивими також й іншим народам [Гачев, 1988. с. 44]. Відомо, що мови відрізняються не тільки граматичною, але й лексичною системою, до складу якої входять лексичні та фразеологічні одиниці. Але важливим моментом у їхній диференціації є ще національно-

культурна специфіка розподілу світу, в якому відображається дійсність у певному вигляді.

Вони відображають, оцінюють і виражають до нього суб'єктивне ставлення. Іншою властивістю є інтерпретація кожного етапу розвитку мови на тлі національно-культурної ситуації в цілому [Колесов 2000, с. 55]. Тому, знаходячи згадані мовні одиниці у певних сегментах мови, вдається визначити ті ділянки мови, які виявляють національну особливість будь-якої з мов та відрізняють її від інших.

Мова як досконала система символізації колективного досвіду стає своєрідним ключем до розуміння культури [Колшанский 1990, с. 93]. Ось чому світобачення впливає на лінгвоментальну поведінку, що позначається, у свою чергу, на мові, адже мова є універсальним виразником етнокультури та рушієм культурного розвитку нації, а також комунікативним елементом, потрібним для формування нації.

Специфічним явищем, пов'язаним із мовою, є МКС, адже члени певного суспільства, а саме мовці, розмовляючи рідною мовою, отримують конкретні уявлення про світ, що їх оточує. Саме це світобачення служить орієнтиром для людини. Загальна картина світу складається з безлічі індивідуальних картин світу, які формують собою цілісне вираження людством свого ставлення до усього навколишнього, продемонстроване вербально.

Поняття МКС передбачає декілька термінологічних позначень («мовна організація світу», «мовна картина світу», «мовна модель світу», ін.). Але частіше використовується термін МКС. У нашій роботі МКС розглядається з національно-культурної точки зору, тому слід зазначити деяку розмежованість понять «ментальності» і «картини світу» в плані усвідомлюваності, тобто це означає, що КС – усвідомлене уявлення, а «ментальність» свідомістю не рефлектується, хоча специфіка менталітету визначається специфікою КС [Карасик 2000, с. 21].

Національний менталітет нерідко ніби «змушує органи сприйняття людини бачити одне і не помічати іншого» [Воркачев 2001, с. 44]. Це стається тому, що людям з різним національним менталітетом, маючи власні стереотипні усталені погляди на усе навколо, не вдається охопити, так би мовити, «своїми власними очима» іншу модель світу. Деякі вчені вважають, що поняття ментальності, як і поняття культури, належить до таких, які важко визначити, тому його легше описати. Тобто це щось таке, що не є «звичаями», «законами», «політикою» чи чимось іншим. Цим словом пояснюють те, що в культурі й історії інших народів здається дивним і незрозумілим.

Ментальність сприймають як «саморозуміння групи» чи «сукупність образів та уявлень», якими керуються люди. Вона проявляється в повсякденності, у напіваавтоматичній поведінці людей, їхньому мисленні. А менталітет захований у манері говорити та мислити, оцінці, поведінці. Він «вбирається» разом із мовою і, звичайно, вивчити його неможливо [Бабушкин 1996, с. 50]. Менталітет помітно лише зовні, за оцінкою іншої людини навколишнього світу, манерою мислення та способом співвідношення нею побуту та буття. Дослідженням національно-культурної специфіки функціонування мови та пов'язаних із нею культурних цінностей мовної свідомості займається лінгвокультурологія [Бабушкин 1996, с. 52]. Тому, за В. М. Телією, предметом лінгвокультурології є семантика мовних знаків (номінативний інвентор та тексти), що відображає культурнонаціональну ментальність носіїв мови [Телия 1999, с. 14], а процеси взаємодії мови та культури мають досліджуватись зі сторони компетенції слухача та мовця, як мовної, так і культурної [Телия 1999, с. 25]. Однак реалізація цього завдання, поставленого В. М. Телією, потребує комплексного підходу з боку багатьох наук, зокрема етнопсихолінгвістики.

У поняттєвому апараті, що використовується В. В. Красних, етнопсихолінгвістика – це «спрямування, яке розглядає мовленнєву діяльність у зміні національно-культурної специфіки та з урахуванням національнокультурного складника дискурсу, під яким розуміється вербалізована мовномисленнєва діяльність, яка має два плани представлення: власне лінгвістичний та лінгвокогнітивний» [Серебренников 1988, с. 10]. Власне лінгвістичний план пов'язаний із мовою, а саме з сукупністю породжених текстів, лінгвокогнітивний – з мовною свідомістю, вибором мовних засобів, він впливає на породження та сприйняття цих текстів із проявленням у контексті [Серебренников 1988, с. 11].

Дослідження культури будь-якого народу нерідко потребує комплексного підходу, що включає не тільки мовні та соціальні чинники, але й національну специфіку МКС, етнічно обумовлені стереотипи мовної поведінки і т. ін. На формування НКС впливають різноманітні чинники: історичні події, місце проживання народу, суспільний устрій, релігія та ін. Одним із них, як було зазначено вище, що впливає на розвиток НКС, є історичний розвиток нації. Саме в ході історичного розвитку змінюються національно-специфічні моральні погляди чи норми, адже в кожному окрему історичну епоху існують свої традиції, формується суспільна психологія та цінності, що, у свою чергу, відображається на мовній свідомості нації [Степанов, 1997, с. 11].

При вивченні культури того чи іншого етносу, що відображається у звичаях і традиціях у різноманітних жанрах фольклору, етнолінгвістика аналізує мовну сторону цих культурних феноменів, намагаючись через мову дістатись до витоків. При цьому використовуються як соціолінгвістичні, так і лінгвістичні методи, оскільки тут необхідна робота не тільки з інформантами-носіями етнокультурних традицій, які представляють різні соціальні прошарки досліджуваного народу, але й з текстами національної літератури, яка є представником та носієм історичних подій, національних

цінностей, поглядів, характеру та соціального статусу людей різних історичних епох [Попова 2006, с. 101].

Картина світу як цілісний образ оточуючої дійсності створюється усіма складовими людської свідомості, головними з яких є пізнавальний, естетичний і моральний компоненти, що знаходять своє матеріалізоване вираження у конкретних галузях людської діяльності: науці, мистецтві, моралі та праві. Усі ці сфери надають відмінні одна від одної картини світу, специфіка яких зумовлена кутом зору, який покладено в основу кожної з них. У нерозвинених формах духовної активності людини, так само як і на її вершинах, чітких меж між науковим, філософським, міфопоетичним і художнім типами мислення не існує [Лебедева, 1999, с. 6].

Будучи обмеженими у своїх пізнавальних цілях, наука і мистецтво виступають учасниками єдиного творчого процесу зі створення картини світу. Специфіка художньої картини світу у порівнянні з картиною науковою визначається тим, що в її основі лежить ставлення художника до світу і людини, за вихідну точку приймаються буттєві інтереси людини [Апресян 1995, с. 58]. Якщо картина світу, відображена у свідомості людини, є суб'єктивним образом об'єктивної реальності, вторинним існуванням об'єктивного світу, закріпленого в матеріальній формі [Ельмслев 1999, с. 64], то художня картина світу визначається як матеріалізація у художніх образах певного світорозуміння і світосприйняття художника. Цілісний образ світу, створюваний одним художником (індивідуальна художня картина світу) є лише фрагментом тієї картини, яка виникає у контексті художньої свідомості, характерної для певного художнього напрямку, тобто свідомості, що обумовлена більш широкими поняттями: художнім мисленням епохи, усією історією культури даної країни. Найбільш загальною категорією виступає загальночасова генеральна картина світу [Аскольдов 1997, с. 267].

Відповідно в царині досліджень художньої картини світу намітилося три магістральних напрямки:

1. Аналіз співвіднесеності наукової та художньої картин світу як відносно самостійних форм освоювання дійсності, які мають свою специфіку і перебувають у стосунках своєрідної доповнювальності. Дослідники зазначають, що епохальні події, котрі мали місце у духовному житті суспільства у ХХ столітті, значно збільшили площу перетинання художньої та наукової картин світу, призвівши до подібності світоглядних тлумачень в мистецтві та науці, яке знайшло відображення в багатьох розвідках. Мова науки і мова мистецтва трактуються як вісі координат у двомірному просторі, де кожний прояв поетичного неодмінно знаходить відповідність на вісі наукової мови і, навпаки, тексти наукові певною мірою примушують згадати атрибути поетичної мови [Ельмслев, 1999, с. 171].

2. Дослідження власне художньої картини світу як естетичної категорії, певного цілісного утворення, реконструкція якого передбачає на філософському рівні «аналіз загальних ліній розвитку способів художнього бачення і світосприйняття, еволюції художнього мислення та його детермінантів» [Бабушкин 1996, с. 21]. У цьому зв'язку одне з важливих завдань полягає у вивченні так званого художнього стилю епохи, який можна виявити на основі типологізування певного культурно-історичного способу сприйняття дійсності і його відтворення у різних формах суспільної свідомості.

3. Аналіз окремих значимих елементів художньої картини світу (алегорій, символів, метафор) як інструментів втілення певного художнього бачення і світосприйняття.

1.2. Поняття концепту в лінгвістичних дослідженнях: його зміст і роль

1.2.1 С т р у к т у р а к о н ц е п т у. У сучасній науці дуже активно розвивається когнітивна лінгвістика. Але, незважаючи на велику кількість досліджень в цій області, ряд основних проблемних питань цієї науки залишається відкритим. Аналізуючи природу будь-якого концепту, треба пов'язати з усвідомленням факту існування цілої низки точок зору на неї. Саме через невирішеність питання щодо розмежування подібних явищ, виникає велика розбіжність в аналізі змістовного плану мови (а також зовнішньому, формальному). Через це часто виникає «термінологічна плутанина» [Бабушкин 1996, с. 17].

Насамперед, плутанина пов'язана з такими на перший погляд схожими лінгвістичними термінами, як концепт, поняття і значення.

Щодо цього питання, цікава концепція розвитку семантики слова через концепт, образ, поняття і символ, представлена В.В. Колесовим [Колесов 1992, с. 30].

Вчений пише, що можливі декілька комбінацій референта (значення) і денотата (сенс) (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Чотири комбінації референту та денотата

Денотат Референт	Є Р	Немає Р
Існує Д	Логічне «зняття» поняття (2)	Психологічне уявлення образу (1)
Не існує Д	Культурний символ як джерело міфу (3)	Чиста ментальність концепту (4), (0)

Значення концепту може бути пов'язано з результатом попередніх рухів сенсу, тобто з етімоном. Далі відбувається збагачення змістом, яке

починається в образі, оформляється в понятті і відливається в символі. «У міру розвитку семантики слова, збільшення його сенсу, образне значення починає співвідноситися з символічним, а поняття з концептом, оскільки у відносинах до Р і Д вони попарно знаходяться в додатковому розподілі. Це накладає обмеження на кваліфікацію відповідно образу і символу або поняття і концепту: тепер їх можна легко змішувати один з одним» [Колесов 1992, с.31].

Проблема диференціації концепту, значення і поняття має безліч рішень. Так, Ю.С. Степанов писав: «поняття (концепт) – явище того ж порядку, що і значення слова, але розглядається в іншій системі логічних значень – в системі мови, поняття в системі логічних відносин і форм, досліджуваний як в мовознавстві, так і в логіці» [Степанов 1965, с.384].

Однак концепт пов'язаний не тільки зі словом, а й з екстралінгвістичною дійсністю, тому значення слова не може бути тотожним концепту. Звідси впливає ще цілий ряд думок щодо проблеми диференціації концепту, поняття і значення. Одні вчені, в тому числі С. А. Аскольдов, вважають, що концепт значно ширший, ніж лексичне значення слова. Д. С. Лихачов, В. П. Москвін стверджують, що концепт співвідноситься зі словом в одному з його значень. Теорія А. Вежбицької говорить про те, що значення взагалі в певному відношенні незалежні від мови [Вежбицкая 1993, с.187]. Тут, здається, слід погодитися з думкою В. А. Маслової: «незалежні від мови саме концепти, ідеї. Тому не випадково, що тільки частина їх знаходить свою мовну об'єктивізацію» [Маслова 2001, с.37].

Необхідно відзначити, що на сучасному етапі термін значення йде на периферію лінгвістичних досліджень, поступаючись місцем концепту, хоча співвідношення цих понять так до кінця і не з'ясовано.

Що ж стосується термінів концепт і поняття, то за своєю внутрішньою формою вони однакові: українське слово концепт є калькою з латинського *conceptus*, що означає «поняття». Однак зараз прийнято диференціювати ці

терміни: поняття – це всі ознаки, властиві даному об'єкту, концепт – це ментальне утворення, воно специфічне для кожного народу [Попова 1999, с. 27]. Концепт має план змісту, тобто сукупність знань про об'єкт, і план вираження – мовні засоби різних рівнів: лексичні, фразеологічні, пареміологічні і ін. Можна виділити і ряд інших характерних ознак концепту і поняття:

1. Концепт, на відміну від поняття, включає в себе не тільки істотні ознаки і необхідні ознаки, але також і несуттєві.

2. Поняття мають більш просту структуру: в структурі концепту представлено більше компонентів.

3. Концепт має емоційний, оцінний ореол [Жданова 1991, с. 38]. Концепт – це не тільки сукупність ознак об'єкта, а й ті уявлення, знання, асоціації, переживання, які з ним пов'язані.

4. Не всяке поняття може стати концептом. Концептом стають тільки ті явища, які значимі і цінні для даної культури.

Степанов Ю.С. вважає, що концепт і поняття повинні вважатися термінами різних наук, тому що термін «поняття» вживається взагалі в філософії та логіці, а щодо «концепту» – це термін зустрічається частіше в області математиці, культурології та лінгвістики [Степанов 1965, с.40].

Часто концепт розуміють як зміст поняття (концепт = сенс). Термін «значення» - це синонім слова «поняття»: значення слова – це той предмет, до якого можна застосувати дане слово конкретної мови, а концепт – це сенс самого слова [Попова 2002, с. 41].

Варто зазначити, що значення, концепт і поняття, наприклад, для Степанова Ю.С. це різні терміни. Тому, концепт і поняття належать до різних наук. Що стосується розмежування термінів «концепт» і «значення», то звернемося до висловлення В. А. Маслової: «Концепт являє собою відносно стабільний і стійкий когнітивний зліпок з об'єкта дійсності, так як він

пов'язаний зі світом більш безпосередньо, ніж значення. Слово своїм значенням завжди представляє лише частину концепту» [Маслова 2001, с.40].

Концепт, згідно з науковими дефініціями С. А. Аскольдова, Е. С. Кубрякової, С. Х. Ляпіна, О. П. Скидан – це «багатовимірний розумовий конструкт, що відображає процес пізнання світу, результати людської діяльності, його досвід і знання про світ, який зберігає інформацію про нього» [Красавский 2001, с. 59]. На думку Р. Павіленіса, концепти – це «сенси, складові когнітивні базисні підсистеми думки і знання» [Павилёнис 1983,

с. 286]. Концепт, як і поняття, – одиниця когнітивного порядку. Архітектоніка концепту як структурно-сислового утворення складніше архітектоніки поняття. Безумовно, концепт – це «багатовимірне ідеалізоване формоутворення» [Ляпин 1997, с. 35], однак єдиної думки щодо числа семантичних параметрів, за якими можна вести його вивчення, у концептологів немає. Наприклад, С. Х. Ляпін, Ю. С. Степанов і В. І. Карасик говорять про те, що в ці параметри включаються як понятійне, так і образне, ціннісне, поведінкове, етимологічне і культурне «вимірювання», з яких майже кожне може мати пріоритетний статус в дослідженні. [Красавский 2001, с. 79]

Наступну структуру пропонує С. Г. Воркачев. Він виділяє в складі лінгвокультурного концепту три складові: понятійну, яка відобразатиме його просторові ознаки і дефініційну структуру, подібну, фіксуючу когнітивні метафори, що підтримують концепт у мовній свідомості, і значущу, яка визначається місцем, яке займає ім'я концепту в лексико-граматичній системі конкретної мови, куди увійдуть також його етимологічні і асоціативні характеристики. [Воркачев 2001, с. 124].

В. І. Карасик вважає, що, концепт складається завжди з трьох основних компонентів – понятійного, образного і ціннісного. [Карасик 1991, с. 16] Відповідно до зауваження С. Х. Ляпіна, «в глибині концепту мерехтить

поняття», [Ляпин 1997, с. 19] концепт на відміну від поняття не тільки мислиться, а й переживається. З цього випливає, що його обсяг ширший обсягу поняття. Концепт включає в себе саме поняття, що є його обов'язковим ядерним компонентом.

Методологічно важливими ми вважаємо міркування про структуру концепту Ю. С. Степанова. Концепт, на його думку, включає в себе такі компоненти:

- 1) основна, актуальна ознака;
- 2) додаткова чи кілька додаткових, пасивних ознак, які є вже не актуальними, а історичними;
- 3) внутрішню форму, зазвичай зовсім не усвідомлювану, відбиту в зовнішній словесній формі [Степанов 1965, с. 43].

Перший компонент – основна, актуальна ознака концепту – значуща, «відома» всім носіям тієї чи іншої мови, тієї чи іншої культури. Виражений вербально, він є засобом комунікації представників певної етнічної спільності, нації, народу, народності. На відміну від нього другий компонент – додаткова, пасивна ознака концепту – виявляє свою актуальність далеко не для всього етносу; він доступний для представників певної соціальної групи, для конкретного мікросоціуму. І, нарешті, третій компонент – етимологічна ознака або внутрішня форма – є найменш актуальним для концептоносії будь-якої культури, оскільки історією життя слова займаються переважно фахівці конкретних наук [Алефиренко 2002, с. 301].

Концепти, так само як і поняття, не обов'язково повинні мати, по нашому баченню, вербалізуючу форму, хоча, найчастіше, вони матеріально існують, інакше знаково оформлені. Відомо, що в область входять ті концепти, які співвідносяться з менталітетом як безліч емотивних, когнітивних та поведінкових стереотипів народу. Менталітет та ментальність розмежовується концептами в широкому, а також концептами у вузькому розумінні [Телия 1999, с. 45].

Говорячи про класифікацію концептів, необхідно підкреслити, що в основу класифікацій різні вчені відносять різні ознаки. Почнемо зі структурно семантичної типології. Так, А. П. Бабушкін класифікує концепти на лексичні і фразеологічні [Бабушкин 1996, с. 12]. Зі структурно-семантичної точки зору правомірно виділення в самостійні типи препозитивних, прийменникових і інших концептів, що і робить Н. А. Красавський [Красавский 2001, с. 51]. В основу дискурсної класифікації В. І. Карасик і С. А. Аскольдов покладають «принцип способів освоєння» світу – науковий, художній і звичайний, і виділяють в окремий тип наукові, художні і прості концепти. [Аскольдов 1997, с. 16] Очевидно, ще одним критерієм розмежування лінгвокультурних концептів вважається їх належність до сфери свідомості, або ж знання, яку вони взагалі обслуговують. Д. С. Ліхачов все концепти класифікує на наступні групи; універсальні (наприклад, «смерть», «життя»), етнічні («Вітчизна», «інтелігенція»), групові («сцена» для актора і глядача), індивідуальні (вони повністю залежать від особистого досвіду, системи цінностей, культурного рівня конкретної людини) [Лихачев 1991, с. 280]. Саме від ступеня володіння культурою, тобто рівня освіченості, вихованості, інтелігентності, залежить концептосфера конкретної людини.

1.2.2 **Особливості вербалізації концепту.** Різні форми пізнання передбачає також у свідомості людини різні способи формування концептів. Н. А. Красавський вважає, що концепт утворюється завдяки наступним двом способам:

- 1) формування предметної діяльності людини на основі чуттєвого досвіду,
- 2) формування невербального та, в першу чергу, вербального спілкування, на основі розумової діяльності [Красавский 2001, с. 40]. Деякі вчені вважають, що концепт є основною одиницею ментальності, підкреслюючи, що це чиста думка, прототип, константа, архетип, що він

втілюється в слові через символи, поняття, образи, тобто змістовні форми [Воркачев 2001, с. 56]. Інші дослідники вважають, що концепт - це одиниця колективної свідомості, яка має мовне вираження і відзначена етнокультурною специфікою. Саме вербалізація і етнокультурна маркованість відрізняють її від значення, поняття чи уявлення [Ольшанский 2000, с. 26]. Подібне трактування з деякими доповненнями та іншими уточненнями представлена в працях деяких інших авторів, наприклад, існують такі думки: «Одиниці лінгвокультурології – культурні концепти» [Болдырев 2000, с. 42]; «Концепти – основні осередки культури в ментальному світі людини, що існують у вигляді понять, знань, асоціацій, переживань у свідомості людини» [Колесов 1992, с. 11]; «Концепти пов'язані з конкретними ситуаціями в пам'яті людей, і ці ситуації підводяться під сценарій, іменованій відповідним концептом, наприклад, «милосердя» – надання можливості уникнути неприємності, пожертвування, допомога і т.д.» [Бабушкин 1996, с. 51].

На базі численних визначень концепту, можемо зробити висновок, що він стає частиною семантичного світу мови, вербалізується та отримує паралельно систему мовних знаків для свого вираження. Мова зазвичай представляє все, що накопила людина за багато років, всю інформацію, яку ми називаємо досвід народу. Л. Єльмслев виділяв, що це одна з найголовніших функцій мови та писав: «Мова – інструмент, за допомогою якого людина формує думку і почуття, настрої, бажання, волю і діяльність, інструмент, за допомогою якого людина впливає на інших людей... Мова... глибоко пов'язана з людським розумом. Це багатство пам'яті, успадковане особистістю і плем'ям, о бентежить свідомість, нагадує і застерігає...» [Ельмслев 1999, с. 131].

Причиною такого різнобічного погляду на даний феномен є, мабуть, та обставина, що інформація, укладена в концепті, надзвичайно багатогранна: вона дає відомості про об'єкт з усіх боків, у всьому різноманітті його проявів

і зв'язків з іншими об'єктами. Безсумнівно, що найбільш повне розкриття змісту концепту може забезпечити лише поєднання різних підходів, результати яких доповнювали б один одного.

Важливий термін, який неможливо не згадати, розвиваючи цю тему, – концептосфера мови. Вона утворюється завдяки концептам, які сформовані носіями мови та залишаються у пам'яті людей. Д. С. Лихачов вперше сформулював поняття концептосфера та позначав цим терміном перш за все сукупність концептів [Лихачев 1991, с. 280]. Він розглядає концептосферу як сукупність концептів. Визначаючи ключове поняття «концепт», вчений відзначає, що він виходить з трактування С. А. Аскольдова-Алексєєва, який говорить наступне: «концепт або загальне поняття як розумове утворення, яке заміщає нам в процесі думки безліч предметів одного і того ж роду» [Аскольдов-Алексєєв 1928, с. 29]. Д. С. Лихачов, навпроти, не погоджується та зазначає, що «концепт існує і для самого слова, а, по-перше, для кожного основного (словникового) значення слова окремо і, по-друге, пропоную вважати концепт свого роду «алгебраїчним» виразом значення («алгебраїчним позначенням»), яким ми оперуємо у своїй письмовій та усній мові, бо охопити значення у всій його складності людина просто не встигає, іноді не може, а іноді по-своєму інтерпретує його» [Лихачев 1991, с. 284].

Концепти представляють взагалі різноманітні сфери та разом утворюють концептосферу національної мови. При тому вчений відзначав, що культура народу, тісний з нею зв'язок та занурення в середовище будь-якого певного народу необхідні для вивчення сфери концептів національної мови.

Вивчення концептів в художньому творі, їх репрезентації за допомогою різних мовних засобів, їх взаємодії в структурі художнього цілого допомагає зрозуміти світогляд не тільки самого автора, а й іноді цілої епохи, і навіть менталітет цілого народу. Дослідження з концептуальної точки зору як окремих творів, так і творчості письменника, вивчення способів

відображення об'єктивної реальності в індивідуальній свідомості є актуальним в силу наступних причин. По-перше, найяскравіше прояв мовної картини світу спостерігається в художніх текстах, де «метафора – спосіб створення самого світу, побаченого очима майстрів слова» [Кошарная 2002, с. 203]. По-друге, найбільш значущі лінгвоспецифічні концепти знаходять більш повне і достовірне своє вираження в творчості письменників як носіїв національної культури.

Безсумнівно, концепт – ментальне утворення, одиниця пам'яті, плід нашої свідомості, що залежить від психічного життя індивіда. Він відрізняється від понять як продуктів наукового опису. Це свого роду особистісний замінник поняття, основна функція якого – заміщення [Кубрякова 1996, с. 187]. Ми не можемо заперечувати когнітивного походження концепту. Однак не можна не погодитися з тим, що концепт є не тільки когнітивним утворенням, одиницею розумових і психічних ресурсів окремої особистості, а й фактом культури і історії нації. Заперечувати зв'язок концепту з культурою було б так само неправомірно, як заперечувати зв'язок людини, її мислення, свідомості з культурою [Webster's Online Dictionary]. Знання, яке може відображати існуючі ознаки об'єкта, а також зміст відіграє найважливішу роль, якщо ми розглядаємо концепт як поняття. Суммуючи, можна дійти до висновку, що усі ідеї, які виникли у різні епохи, різний час, і складають собою усі концепти.

Отже, визначення концепту, яке пропонується в даній роботі, можна назвати синкретичним, яке поєднує різні підходи: концепт – це елемент свідомості, що залежить від психічного життя індивіда, ментальна структурна одиниця всієї сукупності людських знань (як колективних, так і індивідуальних) про світ, про окремий предмет, явище дійсності, що має відображення в мові і нерозривно пов'язане зі світом культури. Найбільш важливими є наступні ознаки концепту:

- 1) він є одиницею розумових ресурсів, психологічних можливостей людини, а також одиницею, фактом культури;
- 2) концепт має динамічний характер, може змінюватись та пристосовуватись до психічного життя людини; концепт є комбінацією словникового терміну та особистого досвіду людини;
- 3) говорячи про концепт як одиницю, неможливо відокремити поняття концептосфера – сукупність подібних одиниць;
- 4) не має жорсткої структури, об'ємний, може отримати польовий опис;
- 5) багат шаровий, має багатокomпонентну організацію; загальним для більшості вчених є виділення таких основних складових, як понятійна, образна і ціннісна складова;
- 6) основна функція концепту - заміщення, оскільки він замінює в процесі розумової діяльності безліч предметів одного роду;
- 7) пов'язаний з вербальними засобами вираження, серед яких переважають лексичні засоби;
- 8) як правило, концепт співвідноситься з планом вираження лексичних, афористичних, фразеологічних засобів, які описують його у мовній системі, тобто концепт виражається парадигмою лексико-семантичною;
- 9) виявляється у мовленні повністю; неможливо зафіксувати всі мовні засоби вираження концепту;
- 10) концептуалізація дійсності здійснюється через позначення, вираження і опис концепту.

Належність до області ідеального, до свідомості, етнокультурна обумовленість і вербальні засоби вираження – найважливіші категоріальні характеристики концепту [Колшанский 1990, с. 81]. У зв'язку з цим важливою є теза про те, що через значення лексичної одиниці (імені концепту або інших його репрезентантів), через організацію її семного складу або лексико-семантичних варіантів можна вийти на зміст концепту (А. П. Бабушкін, А. Вежбицька, Г. Г. Слишкін).

Концепт, будучи когнітивною категорією і семантичною сутністю, що відправляє до плану змісту певної знакової одиниці, співвідносимо з категоріями поняття і значення мовного знака. Проте, ототожнювати з вищезгаданими поняттям і значенням не можна, тому що концепт не тільки репрезентує сенс слова, ідею, концепт набагато ширший їх обох. Якщо розглядати мовні засоби як визначення концепту – вираження буде лише часткове, тобто лише деяка частка усіх знань про наш світ, оскільки через його об'ємність цілком концепт висловити неможливо.

Мовна одиниця, яка виступає в ролі імені концепту, висловлює цей феномен в загальній формі. Зміст концепту включає в себе поняття, але треба зазначити, що не зупиняється на цьому. До складу концепту входять ціннісний та образний компоненти (крім понятійного) [Вежбицкая 1999, с. 224]. Концепт підпорядковується закономірностям психічного життя людини, на відміну від поняття. У порівнянні з поняттям важливою рисою концепту від поняття є потенційна суб'єктивність.

1.3 Концепт «час» як один із елементів мовної картини світу

Концепт ЧАС вивчається різними науками і тому існує безліч визначень часу, які між собою зовсім не схожі. Астрономія та фізика розглядають час зірковий, астрономічний та сонячний; у психології важливий внутрішній та психологічний час, а також індивідуальне відчуття часу; якщо аналізувати суспільнознавчі науки розглядають взагалі хронологічний, суспільний та історичний час. Але яке б ми не вибрали визначення часу – хронологічне чи зіркове, дане поняття грає важливу роль у практичній діяльності людини.

Ще при часах, коли міфологізація впливала на мислення, проблема часу та його визначення виникала у людини постійно. Розмірковували про сутність часу та роль його у житті також у Біблії. Людство пізнавало світ, тим самим розвивалося уявлення про час. Мовознавці, в свою чергу, розділяють реальний (хронологічний) час та лінгвістичний. Поняття «лінгвістичний час» означає будь-яке часове поняття, виявлене у граматичній формі. Проаналізувавши мовний матеріал, можемо зробити висновок: найчастіше вживаються наступні соціокультурні концепти: день, місяць, рік, тиждень, пора року, свято і т.д. Являючи собою фразеологічні образи, функції вищезгаданих термінів полягає у тому, щоб людина змогла виразити свою точку зору щодо навколишнього середовища (емоційну чи суб'єктивну).

Ці фразеологічні образи можуть в собі містити звичаї, національні традиції, біблійні посилення чи історичні факти, а також реалії життя, в свою чергу які базуються на повсякденному бутті та хронотопу біологічного життя. Візьмемо у приклад слово “*Monday*”, перший день на тижні, який завжди викликає у людини лиш негативні емоції, тому що закінчились вихідні. У різного народу асоціації різняться – де-інде Січень та лютий асоціюється з морозом та жорстокістю, оскільки це найхолодніші місяці. Тому існує таке поняття як “*January women*”, тобто жорстока жінка, з характером, «Залізна леді», леді-кар'єристка.

Англomовна країна світу розподіл місяців року пов'язує з рівноденням та сонцестоянням. Наприклад, весна – це зародження життя, а осінь – завершення людського буття. Можна навести безліч прикладів-паремій, що вживаються у суспільстві: “*spring baby*”, що означає новороджену дитину, а ось “*autumn soul*” – загублену, тривожну душу.

Час – одна з найважливіших складових сучасної світобудови і світорозуміння. Час є універсальною і багатоаспектною категорією. Проблемою часу займаються різні науки: природознавство, філософія,

фізика, психологія, лінгвістика, кожна в своєму аспекті. Однак первинними є знання, сформовані в природознавстві, фізиці і філософії. Лінгвістика, вивчаючи час, зафіксований в мові, не може розглядати цю проблематику у відриві від філософії і фізики.

В рамках цих наук час представляється як базова категорія наукової картини світу. С. Т. Мелюхин визначає час як загальну форму буття матерії, що виражає тривалість буття і послідовність зміни станів всіх матеріальних систем і процесів в світі [Мелюхин 1983, с. 94]. У сучасному природознавстві простір і час розуміються як універсальні категорії. Це означає, що жодне явище або процес неможливі поза простором і часом [Мелюхин 1983, с. 21]. А. М. Мостепаненко розрізняє реальний час і перцептуальний. Реальний час відноситься до сфери об'єктивно-реального зовнішнього світу, він пов'язаний з порядком зміни станів реальних об'єктів і явищ. Перцептуальний час відображає сприйняття зовнішнього світу окремим індивідумом.

«З перцептуальним часом пов'язано наше почуття справжнього, минулого і майбутнього» [Мостепаненко 1969, с. 68]. Перцептуальний час не завжди точно відповідає реальному, хоча і є його відображенням.

Реальний час має два класи властивостей: топологічні і метричні властивості. Топологічні властивості є фундаментальними і висловлюють тимчасовий порядок, порядок зміни подій, якісний аспект часу. До топологічних властивостей відносяться: одномірність, безперервність, впорядкованість, незворотність. Метричні властивості часу висловлюють тимчасову протяжність, тривалість. Це кількісний аспект часу [Мостепаненко 1969, с. 66]. Будучи філософською категорією, час отримує вираження в мові, а, отже, і в культурі.

Відомо, що в мові знаходять відображення риси, властиві носіям культури даної мови. З іншого боку, опановуючи мову, носій починає дивитися на світ під кутом зору, підказаним його рідною мовою [Гуревич 1969, с. 12]. Національна специфіка мовної картини світу пояснюється не

тільки особливостями культури народу, а й структурними особливостями мови [Арутюнова 1978, с. 44]. Ця ідея перегукується з вченням В. Гумбольдта про «внутрішню форму мови» і «теорії лінгвістичної відносності» Сепіра-Уорфа. В даний час більшість досліджень цієї проблеми зводяться до того, що мовній картині світу протиставляється наукова картина світу.

Ю. Д. Апресян в своїх роботах говорить про мовну картину світу як про наївну картину світу, підкреслюючи її донауковий характер [Апресян 1995, с. 59]. Проте, мовна картина світу щонайменше більш складна, ніж наукова, і конститується великою кількістю елементів, такими як «простір, причина, зміна, число, відношення чуттєвого і надчуттєвого світу, ставлення індивідуального до загального і частини до цілого ...» [Аскольдов-Алексеев 1928, с. 105].

Отже, будучи фундаментальною категорією наукової картини світу, час є одним з найважливіших елементів мовної, або «наївною» картиною світу. Час – "вмістилище подій, інша назва життя" [Гуревич 1969, с. 105]. Говорячи про час в мовній картині світу, ми маємо на увазі мовний (або лінгвістичний) час. Лінгвістичний час являє собою сукупність способів вираження засобами мови суті фізичного і філософського аспектів часу. «Базові категорії світу – предмет, його локалізація в просторі і прояв в часі – обов'язково отримують свою концептуалізацію» [Гуревич 1969, с. 107]. Причому, найчастіше категорія часу в мовознавстві по аналогії з ейнштейнівською теорією відносності об'єднується з категорією простору.

Згідно з концепцією Г. Гійома, час побудовано за образом простору з *n*-змінними; він має свою глибину, подану послідовністю способу, свою широту і висоту, подану тимчасовою системою. Г. Гійом постулює, що час не може бути представлений само собою, а запозичує своє уявлення у

просторових засобів. Подання часу Г. Гійом називає хронотезою і хроногенезом (останнє являє зріз першого) [Гійом 1992, с. 9].

Слідом за Г. Гійомом, багато лінгвісти розглядають час через призму простору. Н. Д. Арутюнова вказує, що мовний час моделюється термінами простору [Арутюнова 1978, с. 54]. А М. Ф. Мурьянов на підтвердження зв'язку категорій простору і часу приводить наступні цитати Л. П. Якубинського і В. В. Виноградова: «В мові немає жодного приводу, який за своїм походженням не був би просторовим і тимчасові значення поєднуються з просторовими і розвиваються на їх основі» [Мурьянов 1978, с. 54].

У мовознавстві час розуміється як антропоцентрична, суб'єктивна категорія, тобто мова оперує перцептуальним часом, так як людина в повсякденному житті сприймає час через призму власних, суб'єктивних відчуттів. Для кожного з нас час важливий, оскільки в ньому протікає наше життя, і одні події змінюються іншими [Вежбицкая 1993, с. 139]. Думка про те, що час релятивізований поглядом мовця на світ, вперше з'явилася в теорії лінгвістичної відносності Уорфа і послідовно проводиться в роботах Ю. Д. Апресяна і Н. Д. Арутюнова. Мовний час, як і перцептуальний, відображає час реальний, але не збігається з ним. Якщо реальний час тече рівномірно і безперервно, то для людини він може уповільнити свій хід, зупинитися або бігти, поспішати [Вежбицкая 1993, с. 139].

Відносність мовного часу проявляється в тому, що мови світу використовують різні засоби для вираження часу (різні парадигми дієслівних часів, прислівники, іменні, прийменникові або безприйменникові структури і навіть інтонаційні засоби (в індіанських мовах)). А різні мовні форми, в свою чергу, впливають на зміст самого поняття. Звідси різне сприйняття часу різними мовними культурами і специфічність національних моделей концептуалізації часу, що виявляється при порівняльному аналізі, наприклад, української та англійської або французької мов: «незважаючи на зовнішню

схожість в організації синонімічних рядів слів-назв часу, ці мови являють собою різні концепції часу» [Карасик 1996, с. 91].

Проблема часу в мові, або лінгвістичного часу, складна і багатогранна. Розвиток концепту ЧАС неоднорідне протікало в різних культурах і мовах, в результаті чого сформувалися різні моделі інтерпретації часу. З найдавніших часів у свідомості людини співіснують дві основні моделі часу – час «циклічний» і час «лінійний». Циклічне уявлення про час як про обертання по колу, як про послідовність однотипних подій було характерно для архаїчних цивілізацій. Воно пов'язане з походженням з циклічними явищами природи. Розвиток уявлень про лінійний рух часу пов'язано з формуванням історичної свідомості [Седых 2005, с. 118]. Лінійний час представляється як пряма лінія без кінця і початку, розчленована «точкою присутності» на минуле, майбутнє і пов'язує їх справжнє [Хайдеггер 1993, с. 52].

В рамках мовної картини світу циклічний і лінійний час доповнюють один одного. «У культурній парадигмі носіїв мови з поняттям циклічності часу зв'язуються ідеї природних циклів», повернень, повторів (рік, місяць, година), з лінійним часом асоціюються характеристики неповторності, одиничності і незворотності подій [Хайдеггер 1993, с. 55]. Чітке розмежування між минулим, майбутнім і справжнім можливо лише на осі лінійного часу [Бабушкин 1996, с. 103].

Циклічне сприйняття часу знайшло відображення переважно в лексичному складі мови, лінійний час відображено його граматичною будовою. Час у мовній картині світу розглядається як дейктична категорія, тобто співвіднесення прямо або побічно з реальною чи уявною точкою відліку, якою може бути як момент мовлення – власне акт говоріння, так і будь-яка інша референтна точка. Крім розглянутих найбільш поширених інтерпретацій часу, що знайшли відображення в мові, існує безліч інших тлумачень часу. Це пояснюється тим, що різні культури, цивілізації і філософські напрямки тлумачили час неоднозначно: в античній міфології час

розумівся як щось пульсуюче, відомі тлумачення часу як вертикальної лінії, спрямованої вгору, до поліпшення і прогресу або ж, навпаки, час символізувався лінією, що йде вниз, в напрямку регресу. Час уявлявся як послідовність точок, існують поняття спірального, літописного, історичного часу [Гийом 1992, с. 185].

Час, як ми можемо зазначити, феномен абстрактний сам по собі, тобто його не можна сприйняти, почути чи побачити. Однак завдяки уявленню про час у свідомості людини, у нас є доступ до таємниці, що називається сприймання таких абстрактних термінів, як «час». Це поняття стає надбанням мови і втілюється у знакові форми в результаті природного досвіду людства. Webster's Online Dictionary [Хайдеггер 1993, с. 55] фіксує наступні дефініції поняття TIME:

- 1) окремий випадок, поодинокі подія;
- 2) контрольований проміжок часу, зручний для виконання будь-чого;
- 3) невизначений період, що має відношення до певної діяльності (*wait for a long time* – довго чекати);
- 4) зручний момент (*it is high time* – саме час);
- 5) неперервний досвід, у якому події перетікають з теперішнього у майбутнє;
- 6) людський досвід з того чи іншого приводу (*have a good time together* - добре провести час);
- 7) точка відліку на годиннику (*now is seven o'clock* – зараз сьома година);
- 8) четверта координата (поряд із трьома просторовими вимірюваннями) для визначення певного явища;
- 9) ритм (*keep time* – тримати ритм);
- 10) проміжок часу перебування у в'язниці (*do time in prison* – відбувати строк у в'язниці);
- 11) плата за працю (*double time* – подвійна плата);
- 12) тривалість, незалежна від будь-яких систем вимірювання;

- 13) певний період або проміжок часу по відношенню до теперішнього, майбутнього, минулого;
- 14) період, в який відбувається певна подія, або живе певна людина; декада; століття (*ancient times* – стародавні часи);
- 15) тривалість життя; години та дні, які є у розпорядженні людини;
- 16) можливість; належний час;
- 17) період пологів;
- 18) випадок, подія, що має відношення до примноження (*double cloth four times* – збільшити тканину в чотири рази);
- 19) теперішнє життя, існування у світі у порівнянні з безсмертним життям;
- 20) лінгвістична граматична категорія;
- 21) такт; темп (*triple time* – тридольний тактовий розмір).

При розгляді концепту часу як абстрактної сутності, важливо взяти до уваги його міфологічні витoki, які багато в чому зумовлюються «міфічною природою людського мислення, що на перших порах ігнорувало мислення наукове» [Жайворонок 2007, с. 84] і базувалось на асоціативно-образних уявленнях.

Аналізуючи асоціативно-образні ознаки перцептивно-образного компонента концепту часу, варто звернутись до виділеної Ю.С. Степановим «пасивної ознаки» концепту, що дасть нам змогу «глибше» пізнати досліджуваний концепт. До пасивних ознак концепту часу зазвичай відносять те, що загалом пов'язують з історією концепту, а точніше з «історією ідеї, пов'язаної з даним поняттям» [Evans V. How We Conceptualise Time: Language, Meaning and Temporal Cognition]. Пояснення ідеї часу знаходимо ще в античній міфології, зокрема у міфах, які пояснюють світобудову й дають загальні уявлення про світ. У давньогрецькій міфології час пов'язували з іменем титана Хроноса (Сатурна у давньоримській міфології), який пожирав своїх дітей. Бог, який пожирає своїх дітей, був невблаганним як і час, що пожирає те, що породив. Як зазначає О.О. Потебня, «мова

розвинулась з міфів, утворених за допомогою слова. Міф подібний до науки в тому, що й він постав через прагнення до об'єктивного пізнання світу» [Голянич 1997, с. 85].

Тому, небезпідставно сприймати перші донаукові, міфологічні уявлення про час як живі асоціативні ознаки, яким давні народи віддавали прерогативу. Персоніфіковане уявлення про час спостерігається і в англійській культурі. Час бачиться в образі старого лисуватого чоловіка з чубом (чи з бородою), який тримає косу і клепсидру, на ймення *Father Time* [Кондратюк 2017, с. 65].

Образність абстрактних концептів породжує окремі дискусії, що зумовлено природою самих абстрактних сутностей. У свідомості сучасної людини образ концепту часу схематично асоціюється передусім з тривіальним годинником. Безперечно, годинник не може слугувати всеохоплюючим, комплексним образом концепту часу як носія культурної інформації, а лише актуалізує певну частину індивідуального досвіду і колективного знання. Концепт часу відноситься до концептів, за влучним визначенням

А. М. Приходько, «із послабленою образністю» [Приходько 2008, с. 311].

Тому, хоча концепту часу бракує наочно-чуттєвої основи, варто наголосити на недоцільності й помилковості ототожнення його «послабленої образності» з відсутністю власне образності.

Підсумовуючи все сищесказане, можна сказати, що знання людей про об'єктивну дійсність організовано у вигляді концептів, абстрактних ментальних структур, що відображають різні сфери діяльності людини. Людина мислить концептами, комбінуючи їх, формуючи нові концепти в ході мислення. Тому концепт розуміється як глобальна розумова одиниця, що представляє собою квант структурованого знання.

Ми визначаємо концепт як дискретне ментальне утворення, що є базовою одиницею розумового коду людини, що володіє відносно

впорядкованою внутрішньою структурою, що представляє собою результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості і суспільства і несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет або явище, про інтерпретацію даної інформації суспільною свідомістю.

З нашої точки зору, концепт не обов'язково має мовне вираження - існує багато концептів, які не мають стійкої назви і при цьому їх концептуальний статус не викликає сумніву.

Концепт – породження мовної одиниці в певному обсязі її змісту, уключно з конотацією й конкретно-чуттєвими асоціаціями. Він містить не тільки поняття про класи предметів і явищ довкілля, а й асоціативне соціокультурне уявлення про них в узагальненому вигляді. Хоча концепт виражається мовою й закріплений за окремими її одиницями, проте він не прирівнюється до них. Зміст концепту – це результат реконструйованого розуміння слів, контекстів і текстів, у яких сформоване узагальнене уявлення про певний факт свідомості, а також зароджуються всі ті складники, які сукупно входять у розуміння терміна «концепт».

Резюмуючи вищесказане, необхідно відзначити, що час поряд з простором є базовим елементом мовної картини світу. Під лінгвістичним часом розуміється вся сукупність лексико-граматичних способів вираження засобами мови суті фізичного і філософського аспектів часу. Час, зафіксований в мові, релятивізований поглядом мовця на світ. Відносність мовного часу проявляється в категорії дейксиса і підтверджується національною специфічністю концептуалізації часу різними мовними колективами. Концепт часу в мовній картині світу надзвичайно складний і багатогранний, що пояснює велику кількість мовних моделей часу. Серед безлічі приватних понять домінують концепти «лінійного» і «циклічного» часу, які в рамках мовної картини світу доповнюють один одного.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ЧАС, ВЕРБАЛІЗОВАНОГО ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

2.1 Розуміння про час у міждисциплінарному науковому дискурсі

Категорія часу – це одна з найважливіших буттєвих категорій, так як саме в координатах простору і часу відбувається життєдіяльність людини і сприйняття всього суцього. Ці виділені людиною категорії є для нього неминущою цінністю. Разом з тим, в ході розвитку і накопичення знань уявлення про суть даної категорії безупинно змінюються.

Іншою важливою властивістю часу є те, що він легко метафоризується, але від широкого класу метафорично інтерпретованих понять час відрізняється перш за все тим, що метафори – це чи не єдиний спосіб описати його значення, оскільки в буденній картині світу для нього не існує природного таксономічного класу [Жайворонок 2007, с.79]

У раньо - англійському періоді лексема *time* остаточно закріпилася в якості імені концепту «час». Цей процес почався коли лексема *tīma* поступово стала витіснити слово *tīde*, яке в давньому англійському періоді було більш частотним. Так, в корпусі Словника англійської мови [The Dictionary of Old English Web Corpus] лексема *tīd* зустрічається більше 2 000 разів, тоді як лексема *tīma* – лише близько 500 разів [Dictionary of Old English Web Corpus].

У англійській мові слово *tide* втратило майже всі темпоральні значення: 1) *time, season, while*; 2) *alternate ebb and flow of the sea*; 3) *flood*; 4) *stream, course* [Johnson 1755]. У темпоральному значенні лексема *tide*

переважно стала вживатися в поєднанні з назвами свят: *Bartholomew tide*, *New-year's tide*, *Shrovetide*. Лексема *space* нерідко зустрічалася в конструкціях «the space of + темпоральний іменник», висловлюючи кількісну міру часу (*quantity of time*) [Johnson 1755].

Крім того, в англійській мові група темпоральних лексем поповнилася за рахунок запозичень з латини (*anteriority* «передування», *interim* «проміжок, інтервал» і т. д.) і грецької мови (похідні від грец. *khronos* «час»: *anachronism* «анахронізм», *chronology* «хронологія», *chronometry* «хронометраж» та ін.). Задля позначення різних часових відносин широко використовувалися латинські приставки *re-* «знову», *inter-* «між», *ante-* «перед, до», *pre-* «перш, до», *post-* «після» [Афанасьєва 2006, с. 129].

Далі для номінації концепту «час» англійська мова використовувала лексему *time*. Згідно зі словником С. Джонсона (опублікований в 1755 р.), лексема *time* мала такі значення:

- 1) *the measure of duration* (міра тривалості);
- 2) *space of time* (відрізок часу);
- 3) *interval* (інтервал);
- 4) *season; proper time* (сезон; правильний час);
- 5) *a considerable space of duration; continuance; process of time* (значний простір тривалості; безперервність; процес часу);
- 6) *age; particular part of time* (вік; певна частина часу);
- 7) *past time* (минулий час);
- 8) *early time* (рання пора);
- 9) *time considered as affording opportunity* (час, що розглядається як надає можливість);
- 10) *particular quality of the present* (особлива якість сьогодення);
- 11) *particular time* (певний час);
- 12) *hour of childbirth* (година пологів);

13) repetition of any thing, or mention with reference to repetition (повторення будь-якої речі, або Згадка з посиланням на повторення);

14) musical measure (музичний вимір) [Johnson 1755].

Значення (13) і (14) не були власне темпоральними.

Слово *tīme* поступово вийшло на передній план як по частотності, так і по широті значень. Причинами цього могли послужити вплив інших мов, вживання лексеми *tīme* в авторитетних текстах (перш за все, церковних) і діалектне вживання. Так, в XIV ст. був виконаний переклад Біблії на англійську мову, який зіграв важливу роль у поширенні лондонського діалекту. В цьому тексті слово *tīme* зустрічається набагато частіше, аніж *tīde*. Приклад цього показує значне посилення позицій лексеми *tīme*, тоді як лексема *tīde* поступово стала втрачати свою значимість в якості темпоральних [Аракин 2003, с.199]

Концепт ЧАС можна віднести до філософських категорій, універсальних категорій культури, що містить загальні для різних культур смисли.

В англійській мові «час» володіє великим потенціалом змісту. Англійське “time”, містить в собі наступну систему значень і може розумітися як:

- часовий проміжок, вимірюваний хвилинами, годинами, можливість для будь-яких дій: «What time are you going out tonight? Close relationships established over a long period of time» [Концепт «Час»];

- деяка кількість часу, наявне в чіємусь розпорядженні: «We have all the time in the world» (have plenty of time);

- епоха, певний період в історії: «Mankind has used the horse since ancient times»;

- зручний або незручний, відповідний строк для чого-небудь: «They had their happy times, but they had their hard times too» [Кубрякова Е. С. 1996, с. 90].

Але на відміну від цього, в англійській мові одиниця «time» може приймати і такі значення:

- система вимірювання, спосіб поділу в часі частин світу: «Eastern Standard Time. The flight to Boston arrives at 2.15 pm local time».

- закінчення звичайного періоду ігрового часу в спортивних змаганнях: «Mason's goal 13 minutes from time earned his team a place in the finals» [Концепт «Час»].

- провести якийсь час у в'язниці, нести покарання в ув'язненні: «Paul was doing time for burglary».

- такт, ритм (в музиці): «Waltzes are usually in three-four time» [Концепт «Час»].

“Time” вживається в англійській мові в складі різних словосполучень, але перекладається на українську мову воно по-різному, залежно від того, про що конкретно йде мова. В обох картинах світу існує безліч стійких виразів зі словом «час» і ми розглянемо переклад англійської “time” крізь призму англійських стійких виразів [Карасик 2007, с. 325]. Далі можна знайти 7 прикладів фразеологізмів з концептом “time”, які використовуються найчастіше [Курбатова 2013, с. 66]:

1. Old Father Time – дідусь час; сивочолий старець, що уособлює час, представляється в англійців з косою і пісочним годинником в руці. Образ «час» представляється чимось швидкоплинним, воно не уособлюється ні з чим конкретним. При спробі пояснення значення даного виразу і згадування слів «коса» або «пісочний годинник», однією з перших асоціацій для нашої культури є «смерть», але не «час» як для англійця.

2. Time is money – «час – це гроші», усталений англійський вираз, що прийшов до нас в результаті глобалізації і ринкових відносин, що розвиваються. В нашій культурі є схоже за значенням вираз «час – цінність», проте «цінність» в даному випадку не пов'язано з будь-якими матеріальними

благами або грошима, синонімом в словниках тут служить слово «святий» і «час» розуміється таким, яким треба дорожити.

3. Play for time – грати на час, в сенсі «намагатися виграти час, відтягувати час». Дослівний переклад «грати на час» розуміється як «володіти деяким - зазвичай невеликим - часовим відрізком», тоді як справжнє значення – «зволікати, відкладати».

4. Time (alone) will tell - час скаже. Вживається у значенні «буде видно в майбутньому», відповідає висловлюванню «час покаже». Таким чином, в англійській культурі час також наділяється здатністю говорити, володіє мовою.

5. He has done time (розм.) – «він має час». Вживається в переносному значенні «він своє відсидів». В даному випадку необхідно пам'ятати про таке значення слова “time” в англійській мові як «нести покарання у виправній установі».

6. Time is up – час вгору, в значенні «час минув, закінчився». В англійській культурі “time” в своєму русі має напрямок вгору. Таким чином, в даному виразі в англійській мові акцентується просторове уявлення часу, йому приписуються властивості простору.

7. She is near her time (розм.) – вона близько свого часу. Вживається в переносному значенні «їй вже скоро народжувати».

З точки зору лінгвокультурології цінність концепту визначають як найголовнішу іпостась цього ментального конструкту, адже вважається, що лінгвокультурний концепт відрізняється від інших ментальних утворень акцентом на ціннісний елемент. Окрім того, варто пам'ятати, що ціннісний компонент спирається на «духовні імпульси, які оживають у свідомості людини завдяки її приналежності до того або іншого етно- і лінгвокультурного колективу» [Приходько 2008, с. 61].

На перший погляд, така універсальна категорія як час не мала б мати ціннісного компонента. Як можна виявляти своє ставлення до способу

якогось явища? Однак, як свідчать історико-культурні розвідки, час сприймався як основна цінність уже в епоху Середньовіччя. Психолого-філософські дослідження свідчать, що введення в часовий порядок переживань, пов'язаних з різноманітними відчуттями людини, є можливим завдяки розумінню часу як інтелектуального досягнення, продукту людської еволюції [Селіванова 2006, с. 567]. Окрім того, мовний матеріал свідчить про те, що сприймати концепт часу, переживати його, передавати емоційне ставлення до нього цілком можливо. Одним з показників наявності ціннісного компонента є використання аксіологічних предикатів. Аналіз словникових статей дає змогу чітко виділити закріплену у свідомості мовців аксіологічність часу: *a good, bad, perfect, great, wonderful, easy, inconvenient, wrong etc. time*.

В аналізі концепту часу В. Еванс звертається до лексичних концептів (значень), які його складають, та з-поміж інших виділяє концепт «тривалості» (*Duration Sense*), що в свою чергу поділяється на два підвиди:

1) «пролонгованості» (*protracted duration*), як-от: “*Time passes slowly/drags/stands still when you’re bored*”;

2) «темпоральної компресії» (*temporal compression*), як-от: “*Time flies/whizzes/speeds/zooms/rushes (by)/vanishes when you’re having fun*” [Evans 2004, 50 p.].

Отже, ціннісний компонент концепту ЧАСу відображається також у здатності людини сприймати час «викривлено» з точки зору тривалості. «Цінний» час має спроможність минати надто швидко, «втікати», а час, проведений за неприємним заняттям – «тягнеться». Варто зазначити, що хоча деякі вчені визначають позитивізм як необхідну якість ціннісного компонента [Приходько 2008, с. 55], концепту часу притаманні дві іпостасі – позитивна і негативна. Латентна негативність на рівні підсвідомості невід’ємно супроводжує концепт ЧАСу, адже тривалість життя асоціюється з

часом і бажання спинити ходу часу зумовлене бажанням продовжити тривалість життя.

На рівні поняттєвої складової концепт може схематично ототожнюватися з поняттям. Поняттєвий компонент – це те, як можна «означити концепт, розкрити його місце в системі концептів» [Карасик 2007, с. 13], він «відбиває денотативну співвіднесеність із концептуальним референтом – мінімальною самодостатньою ділянкою ментального простору, своєрідним когнітивним згустком» [Приходько 2008, с. 35].

Поняттєвий компонент співвідноситься з ядром концепту – словниковими значеннями тієї чи іншої лексеми. Найбільш адекватне уявлення, таким чином, про цю складову концепту можна отримати за допомогою аналізу словникових дефініцій, що дасть змогу виявити семний склад ключової лексеми [Український тезаурус].

Для аналізу ми використовуємо лексикографічні джерела (тлумачні та перекладні словники). Аналіз мовного матеріалу дає змогу виділити такі ядерні значення лексеми *time*:

1. Універсальність: Einstein changed the way we think about space and time.
2. Тривалість: Their marriage got better as time went by.
3. Метричність: Peter lived in Italy for a time.
4. Подієвість: The freezing weather did not return until February but this time we were prepared. Every time I meet her I always forgot her name.
5. Вітальність: Mankind has used the horse since ancient times. At my time of life, you can't take too many shocks like that.
6. Актантність.

Виокремленні семи утворюють лексико-семантичну парадигму концепту часу та формують його поняттєву основу. Оскільки концепт часу являє собою певну абстракцію, то «конкретна форма цього концепту буде задаватися інтервалом абстракції, в межах якої він якісно визначений, тобто

обсягом лексико-семантичної парадигми, що формується одиницями, які передають цей концепт у мові» [Воркачев 2002, с. 91].

Лексико-семантична парадигма концепту часу, окрім абстрактної природи, має певні відмінні ознаки, які показують, що за допомогою часу ми співвідносимо не об'єкти і процеси матеріального світу, а якісну та кількісну визначеність буття матеріальних об'єктів і процесів. Окрім того, ми доходимо висновку про функціонування часу не лише у ролі темпорального конкретизатора інших процесів та явищ, а й про самостійний суб'єктно-об'єктний статус цього концепту.

Таким чином, концепт ЧАС є складним феноменом, поняттєва складова якого, зазнаючи впливу перцептивно-образних асоціацій, зливається з ціннісним нашаруванням, що робить його вагомим надбанням англomовної культури [Кашлева 2013, с. 30]. Отримані в даному аналізі результати не вичерпують питань дослідження концепту часу в англomовному дискурсі, а створюють передумови для глибшого аналізу усіх засобів об'єктивації цього концепту, а також порівняльного розгляду універсальних концептів, які є засобами вираження форм організації матерії, а саме простору та руху.

На основі вищевикладеного можна стверджувати, що концепт ЧАС в англійській мовній картині світу є поліцентричним і, в залежності від культурних потреб етносу, може набувати різні смислові значення. У зв'язку з цим, у представників англійської культури можуть виникати різні асоціації пов'язані з одиницею «time», тому в англійській мовній картині світу концепт TIME володіє великим потенціалом.

2.2 Етапи та методи дослідження концепту ЧАС, вербалізованого англійськими фразеологізмами та пареміями

2.2.1 Ідентифікація одиниць вербалізації концепту ЧАС. Кожна людина може підтвердити, що фразеологізми – скарби національної мовної образності, що передають найтонші відтінки національної культури. Народна мудрість сягає знання про безмежний світ людини та її історію. Фразеологізми черпаються із різних джерел, передаються через століття поколіннями, бо мова є основною формою реалізації свідомості носіїв певної мови. Концепт ЧАС, вербалізований фразеологізмами та пареміями, – крок до пізнання історії народу, його культури. Аналізуючи це, ми зіткнемося з питанням щодо вербалізації – як воно створюється і як його розбирати. Ідентифікація одиниць вербалізації концепту ЧАС дає відповіді на питання: «Які фразеологізми і паремії вербалізують час?» «Які паремії не вміщують у собі слово «час», але є її одиницею?».

Підсумовуючи розгляд концепту вцілому, ми його можемо прирівняти до культурного коду нації, який передає якусь думку чи натяк. Завдяки словникам, веб-ресурсам та форумам в наш час легше знайти інформацію про необхідне, тому аналізуючи концепт ЧАС, треба обов'язково згадати про його поняттєву складову.

Поняттєва складова концепту ЧАС вербалізована у його словникових дефініціях. Тому за допомогою етимологічного аналізу можна відобразити внутрішню форму слова, що репрезентує концепт. Це важливий етап у дослідженні концепту, оскільки його внутрішня форма – це його першооснова.

Категоріальні концепти вербалізуються як лексичними, так і граматичними засобами; культурні ж – лише лексичними, оскільки їм притаманний характер субстанції, яка, у свою чергу, може осмислюватися і конкретно, і абстрактно. Розглядатися концепт ЧАС може через різні призми сприйняття, наприклад. У світлі настанов антропарадигми ЧАС постає як гранично суб'єктивована сутність, попри свій тісний зв'язок з універсальним світовим порядком. З позицій когнітивної лінгвістики значення

темпоральних одиниць сучасної англійської мови постає знанням про час, переломленим крізь призму колективної свідомості носіїв цієї мови, тобто широкою ментальною сутністю, активована інформацією, пов'язаною з мовною формою конвенційно. Ця ментальна сутність є тришаровою: у ній можна виокремити власне лінгвістичне значення, концепт та схемний образ.

2.2.2 К о н ц е п т у а л ь н и й а н а л і з. Для концептуального аналізу метафоричного вживання концепту TIME було вибрано декілька випадків вживання лексеми time в англійському.

Час як об'єкт в англійській мові репрезентовано за допомогою дієслів “to bide one’s time”, “to waste”, “to spend”, “to devote”, “to limit, to take”, “to give”, “to have”, “to spare”. Як суб'єкт, в англійській мові час може: *time goes, time passes, time comes, time flies, time changes*. В англійській мові time також може бути іншими частинами мови (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Концепт «time» у інших частинах мови

Частина мови	Концепт «time»
Дієслово	Time
Прикметник	time lapse, time limit, time bomb
частина складених прислівників	from time to time, in (on) time, once upon a time

На основі вибірки й викладених вище ознак було виділено концептуальні фразеологізми, що формують образний складник концепту ЧАС/TIME (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Концептуальні метафори

ЧАС	ЧАС/TIME	TIME
	ПУНКТ, МОМЕНТ	ПРОВАЛЛЯ
	ЖИВА ІСТОТА	
	ЦІННІСТЬ	
	РІЧ, РЕСУРС	
	ЩОСЬ ПРИЄМНЕ	

РІДИНА	ТЯГАР	КІЛЬКІСТЬ
	ЖОРСТОКІСТЬ, БЕЗЖАЛЬНІСТЬ	
	ГРОШІ	
	ІСТОРІЯ	
	ВМІСТИЩЕ	
	ГУМА	

Отже, основними результатами дослідження концепту ЧАС/TIME можемо вважати такими:

- у концепті ЧАС/TIME наявні спільні категорії значень, але мережа значень TIME є ширшою;
- концепт ЧАС вже був реалізований у протомовах (мова-предок групи споріднених мов, що теоретично реконструйована на основі порівняння мовних фактів) [Бусел 2005, с. 287];
- ЧАС може виступати як об'єкт і як суб'єкт дії; частіше як об'єкт.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЇ ТА ПАРЕМІОЛОГІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЧАС В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

3.1 Понятійна складова концепту TIME

Для того щоб концепт ЧАС набув конкретну понятійну силу, необхідно зрозуміти властивості і когнітивні підстави зазначеної концептуалізації. Адже зміни, що відбуваються в світі, зовні виглядають вельми хаотично. Вони переривчасті, часто різноспрямовані і не пов'язані один з одним.

Тим часом їх концептуалізація повинна показати, що всі вони

- а) неперервні
- б) односпрямовані

Саме ці дві якості притаманні ядерному компоненту ЧАС. До цього компоненту і зводиться основне значення слова час [Концепт «Час»].

Ядро концепту ЧАС в сучасній англійській мові, на нашу думку, складається з п'яти сегментів: «Обчислення часу», «Уявлення про час», «Свята», «Пора року» і «Час як цінність / ресурс» [Кашлева 2013, с. 29].

Сегмент «Обчислення часу». Він почав активно розвиватися саме в ранньо-новоанглійський період. До появи механічних годинників, які набули поширення в XIV–XV ст., добу розділили на частини згідно церковного часу: утрєня (matīn; близько опівночі), Лауди (laudes; 3 години ночі), перша година (prīme; 6 годин ранку), третя година (undern, tērcē; 9 годин ранку), шоста година (sexte; полудень), дев'ята година (N; 3 години дня), вечірня (vesper; 6 годин вечора), повечір'я (сmpīne; 9 годин вечора). У ранньо-новоанглійській мові з'являється позначення точного часу:

“When? What time did you see it? – About Twelve of the Clock” [Kytö 1760].

“... at twelue a clocke you parted from my house, And now tis morning, and new strucken seuen. Seuen houres thou staidst from me, why didst thou so?” [Kytö 1760]. – «Ви пішли з мого будинку в дванадцять, а тепер ранок, і б'є сім. Ви сім годин були далеко від мене, чому ви так вчинили?».

“The least denominative part of time is a minute, the greatest integer being a year” [Kytö 1760].

Сегмент «Уявлення про час». Що стосується цієї секції, у творах на ранньо-новоанглійській мові панують уявлення про час і як про ресурс / цінності, так і як про живу істоту. Основними дієсловами, використовуваними для характеристики часу як ресурсу, були дієслово “to spend” і його синоніми, що можна спостерігати в наведених прикладах:

“If they will barter away their time, methinks they should at least have some ease in exchange” [Johnson 1755].

“Going from house to house, tattlers and busybodies, are the canker and rust of idleness, as idleness is the rust of time” [Johnson 1755]. – «Ходять з дому в будинок базіки і пліткарі-виразки, і шкідливі наслідки неробства, а неробство – це псування часу».

Людина здавна мислить протягом часу в термінах простору, протяжності. Так, у Великому Оксфордському словнику Time визначається як: *“A space or extend of time”* [Murray 1989, p. 199].

Найчастішим і максимально образотворчим аналогом часу, мабуть, треба вважати метафору потоку (невідчутна, але невблаганна сила потоку незворотності вектора руху). А символом незворотності часу служить зображення стріли – звичайна метафора односпрямованих векторних процесів (*“time flies like an arrow”*) [Pochepstov 1982, p. 87].

Що стосується багатозначності слова «час», то загальна ідея абстрактного часу варіює на метонімічній основі, так що «час» також

позначає деяку свою частину («часу не вистачить»), якийсь момент на тимчасовій осі (“*it's high time to...*” / “*the time has come*” і т.д.) і якусь тимчасову

тривалість, спільно з її речовим і подієвим наповненням (“*to have good / bad time*”, “*to have an easy time = to have an easy, comfortable life*”, “*to save time*”) [Томаева 2018].

Такі особливості семантичної структури TIME підтверджуються і дефініцією Oxford English Dictionary:

- a particular period indicated or characterized in some way;
- a period considered with reference to its prevailing conditions; the general state of affairs at a particular period;
- a period considered with reference to one's personal experience; hence, an experience of a specific nature lasting some time;
- a point in the course of time or of a period.
- a or the favourable, convenient, or fitting point of time for doing something; the right moment or occasion; opportunity [Murray 1989, p. 65].

Особливий інтерес представляє персоніфікація часу в менталітеті носіїв англійської мови, якість його обожнення. Як ми зазначали раніше, образ живого ЧАСу – це сивий старець, який знає все на світі, це образ, що не має українського аналогу:

“Personified as an aged man, bald, but having a forelock, and carrying a scythe and an hour-glass. Also called Father Time” [Murray 1989, p. 61].

Виходячи з цього, вираз “*to take Time by the forelock*” означає “*to seize one's opportunity, to act promptly*”. Іншими часто вживаними виразами, передає персоніфікацію часу, є “*time will tell*”, “*to keep up / move / march with the time*”, “*to kill time*” і т.д.

Сегмент «Свята». Для позначення дат, як і на більш ранніх етапах розвитку концепту, могли використовуватися назви свят: “*She swore then two or three days after Michaelmas Day*”.

“Cut off the bough about All-Hallowtide, in the bare place, and set it in the ground, and it will grow to be a fair tree in one year” [Johnson 1755].

Поряд з цим вживалися і точні дати: *“beeing taken the 29 of March”*. Роки позначалися або цифрами, або перифрастично: *“in the 31 yeere of the raigne of Our Soueraigne Lady Elizabeth”*. – «на 31-му році правління нашої королеви, Єлизавети» [Johnson 1755].

Темпоральні лексеми також вживалися в метафоричному сенсі в складі порівнянь для більшої виразності тексту: *“Thou shalt see them as cleare as day”* [Сорокина 2007, с. 59]. – «Ти повинен розуміти їх ясно, як день».

“Hold thy hand, childe of wrath, and heyre of anger, make it not Childermasse day in thy fury, or the feast of the French Bartholmew, Parent of the Massacre” [Johnson 1755]. – «Утримай свою руку, дитя гніву, спадкоємець люті, не перетворюй це в своїй злості в день побиття немовлят або в свято французького Варфоломія, покровителя різанини».

Сегмент «Пора року». Розглядаючи пори року в англійській мовній картині світу, зазвичай виділяли Весну частіше, тому що Весна, в порівнянні з середньоанглійською і давньоанглійською мовою, виділилася в окрему пору року, про що свідчать чіткі розмежування:

“My Lord, about the end of the Spring, or beginning of Summer, as I remember” [Kytö 1760]. – «Пане, наприкінці весни або початку літа, наскільки я пам'ятаю...»

“....one day about the latter end of winter or beginning of the spring 1677–8, Edmund Appelby was drinking pretty briskly” [Kytö 1760]. – «Одного разу в самому кінці зими або початку весни 1677-8 рр .. Едмонд Епплбі дуже швидко напився...».

Для порівняння, в середньоанглійській мові після зими відразу йде літо: *“After wynter comep somer, and after euene comep day”*. – «За зимою йде літо, а за ввечері йде день». При цьому місяцем початку літа в

средньоанглійському мовою вважався травень: “*After wynter foloweth grene May*” [Kytö 1760]. – «За зимою йде зелений май».

“... whilst the Winter mortifies the vegetable and sensitive Creatures in the Northern Regions, here we see frequently the Fields cloathed with green Grass, as in the Spring” [Kytö 1760]. – «Поки зима умертвляє рослинність і чутливих створінь в північних регіонах, тут ми найчастіше бачимо покриті зеленою травою поля, як навесні».

Сегмент «Час як цінність / ресурс». Філософи і зараз наполягають, що найбільша цінність у людини – це час. Наприклад: “*But tedious waste of time, to sit and hear so many hollow compliments and lies*” [Johnson 1755]. – «Але виснажлива трата часу, сидіти і слухати так багато порожніх компліментів і брехні...»

На думку авторів цього періоду, час – безцінний, а тому його не можна витратити без причини:

“*Throw not away this precious time, a Minute now is inestimable*”. – «Не витрачай цей дорогоцінний час, мить зараз неоціненна»

“*The time too precious now to waste*”. – «Нині час занадто дорогий, щоб витратити його даремно».

Ставлення до часу як до цінності почало зароджуватися ще в XIV ст., в середньоанглійський період. Прикладами може слугувати наступне:

“*Pet uolk... late louieþ to soupi and to waki be nizte and wastep þane time ine ydelnesse*”. – «Ці люди люблять пізно вечеряти, не спати вночі, і проводити свій час у ледарстві».

“*Vor hy lyeseþ þane time precious*” [Johnson 1755]. – «Бо він втрачає свій дорогоцінний час».

Про це ж свідчить вживання в середньоанглійський період запозиченого зі старофранцузької мови дієслова “*car*” «проводити час шумно і / або даремно, непродуктивно». Основне значення цього дієслова – «танцювати і / або співати Керол» (середньовічний танець): “*and all this nyght haf carold here*

't' – «тут веселилися всю ніч» [Johnson 1755]. У цьому простежується зв'язок ставлення до часу як до чогось, що слід проводити з більшою користю, ніж розважатися. Ця ідея отримує подальший розвиток в ранньоновоанглійській мові. Замість неробства пропонується зайнятися будь-якою справою:

“To study nature will thy time employ; Knowledge and innocence are perfect joy” [Johnson 1755]. – «Вивчення природи займе Твій час; знання і невинність – це досконала радість».

Дієслово *“to employ”* означало *“to busy”, “to keep at work”*. Такий «діловий» підхід до часу знайшов відображення також в есе філософ Ф. Бекона: *“for time is the measure of business as money is of wares”* («Бо час – мірило справи, як гроші – мірило товару») [Степанов 2004, с. 623].

Ці приклади підтверджують те, що час набув в очах людей певні характеристики ресурсу: кінцівку, обмеженість і вимірність. Ідея про швидкоплинність і непоправність часу пронизує праці різних авторів:

“Now whenas Time, flying with winges swift, expired had the terme”. – «Тепер, коли час відлітає на своїх швидких крилах, закінчується термін».

“Time indeed, in a natural sense, is irrecoverable: the moment that is but just fled by us, it is impossible for us to recall”.

Зустрічаються і міркування, в яких постулюється відносність часу:

“What's time, when on eternity we think! A thousand ages in that sea must sink. Time's nothing but a word; a million; Is full as far from infinite as one” [Kytö 1760].

Час для представників будь-якої культури є базовою цінністю. Саме тому сьогодні ми маємо безліч прислів'їв про це, наприклад:

- *time and tide wait for no man* (час і прилив нікого не чекають);
- *lost time is never found again* (втрачений час ніколи не буде знайдено знову);
- *take time be forelock* (не впустили шанс);
- *there is no time like the present* (немає часу краще сьогодні);

- *never put off till tomorrow that you can do today* (ніколи не відкладайте на завтра те, що ви можете);
- *time flies* (роби сьогодні);
- *time is money* (час-гроші);
- *who gains time gains everything* (хто виграє час – виграє все);
- *time is the great healer* (час-великий цілитель);
- *time cures / heals all wounds* (час лікує всі рани);
- *time tames the strongest grief* (час приборкує сильне горе);
- *time works wonders* (час творить чудеса);
- *times change* (часи змінюються);
- *times change and we change with them* (часи змінюються і ми змінюємося разом з ними);
- *other time, other manners* (інший час, інші манери);
- *you can't turn back the clock* (ви не можете повернути час назад);
- *tomorrow never comes* (завтра ніколи не настане) [Томаєва 2018].

Проаналізувавши ці прислів'я, можна зробити висновок про те, що спадок носіїв англійської мови – це натяк, що час це не просто концепт, час – володіє такими характеристиками, як: незворотність, односпрямованість, швидкоплинність, цінність, здатність змінювати навколишню дійсність; творча сила, яка здатна виліковувати і творити дива.

Також багато вчених відзначали частотність метафоричного перенесення «час – це гроші» в англійській мові [Лакофф 1990, с. 392]. Це, зокрема, відбивається в прислів'ї “*time is money*”, вираженні “*time and a half*”, що позначає «за наднормову роботу». Сполучувальні характеристики слів, що позначають певний проміжок часу, також викликають асоціації з фінансами. Цей феномен можна побачити, зокрема, на матеріалі наступних прикладів:

- *I've spent a lot of time on this project;*

- *We are running out of time;*
- *Stop wasting time;*
- *We lost quite a lot of time on the journey because of a breakdown;*
- *We've managed to buy ourselves some more time;*
- *I have no further time to spare. Has that been a valuable / profitable use of your time? She has every kind of time-saving device;*
- *Her time was very precious to her;*
- *Every single minute of his day is accounted for.*

Поняттеву складову можна розбирати через різні призми світосприйняття:

1. У типовому контексті у лінгвістичному значенні темпоральних номінацій сучасної англійської мови домінує когнітивний складник, в якому сема «темпоральність» може належати до ядра значення (прямі номінації часу) або до його периферії (непрямі номінації). Прагматичний складник значення темпоральних одиниць набуває питомої ваги у ситуаціях, що відрізняються від еталонних та потребують наявності в адресата культурно зумовленого знання для правильного розуміння значення відповідної лексичної одиниці.

2. В англомовній картині світу час становить зв'язну царину концептуалізації, сформовану низкою темпоральних концептів, які можна в свою чергу поділити на сенсорні та соціокультурні. Сенсорні концепти часу (PERIOD OF TIME, PAST, PRESENT, FUTURE) структурують безпосередній феноменологічний досвід сприйняття часу людиною, а соціокультурні темпоральні концепти (DAY OF THE WEEK, MONTH, SEASON, HOLIDAY, TIME POINT) репрезентують досвід, опосередкований суспільною діяльністю людини. Межа між цими групами концептів не вважається фіксованою.

3. У лексичних одиницях сучасної англійської мови час постає як співвідносний не тільки зі свідомим рівнем когніції, але й з її

передконцептуальним рівнем. Засобом структурування останнього є схемні образи ЦИКЛ та ШЛЯХ, співвідносні з повторюваним шаблоном сенсомоторного досвіду сприйняття людиною подій, що відбуваються у часі. Схемний образ ЦИКЛ пов'язує темпоральну реальність з ритмічним повторенням часових відрізків, схемний образ ШЛЯХ втілює бачення часу як прямої секвенції подій. Ці схемні образи є фундаментом концептуальної архітектури темпоральної свідомості англomовного індивіда, яка реалізується у системній організації та дискурсивному функціонуванні темпоральних номінацій сучасної англійської мови.

4. Сенсорний концепт PERIOD OF TIME, представлений номінаціями проміжку часу, та соціокультурні концепти DAY OF THE WEEK, MONTH, SEASON, HOLIDAY, які репрезентують календарні поняття, співвідносні зі схемним образом ЦИКЛ. Сенсорні концепти PAST, PRESENT, FUTURE та соціокультурний концепт TIME POINT базовані на схемному образі ШЛЯХ.

5. Схемні образи ЦИКЛ та ШЛЯХ відіграють важливу роль у формуванні конструкційної, конфігураційної, метафоричної, рольової та ситуаційної семантики темпоральних одиниць в англomовному публіцистичному дискурсі.

5.1. Актуалізація схемних образів ЦИКЛ та ШЛЯХ залежить від типовості ситуації висловлювання та маніфестується синтаксичними конструкціями, які представлені поєднанням темпоральних одиниць з іншими частинами мови (прийменниками, числівниками, прикметниками). У типових ситуаціях когнітивним підґрунтям семантики темпоративів є схемний образ ЦИКЛ.

5.2. Динамічна репрезентація сенсорних концептів представлена конфігураціями РУХ ЧАСУ та РУХ ЛЮДИНИ, які дають змогу визначити секвенційне розташування концептів PAST, PRESENT, FUTURE.

5.3. Первинні метафори ЧАС є ЛЮДИНА, ЧАС є ПРЕДМЕТ, ЧАС є РЕСУРС, ЧАС є ПРОСТІР та ЧАС є КОНТЕЙНЕР зображають час цілісно та

уможливлюють його бачення як суб'єкта чи об'єкта ситуації та позначають його дії та ознаки. Реалізація цих первинних метафоричних виразів у дискурсі є виразником розуміння абстрактної сутності часу.

5.4. Розбираючи метафори не можна не згадати такі поняття як АГЕНС (у висловлюванні це активний учасник ситуації, що виробляє дію або здійснює контроль над ситуацією), ОБ'ЄКТ (це пасивний учасник ситуації), АТРИБУТ (це те ж, що визначення; другорядний член речення, що позначає ознаку, якість або властивість предмета), СИРКОНСТАНТ (сирконстанти позначають різноманітні обставини, що визначають головне слово ситуації, підкреслюють його). Тобто темпоральні номінації сучасної англійської мови співвідносні з семантичним ролями АГЕНСА, ОБ'ЄКТА, АТРИБУТА та СИРКОНСТАНТА (часового). Наприклад, характерною для англійського газетного дискурсу є комбінаторика семантичних ролей, коли в одному фрагменті дискурсу досліджувані лексеми співвідносні з різними глибинними ролями, а також в межах одного фрагменту дискурсу актуалізуються схемні образи як ЦИКЛУ, так і ШЛЯХУ.

5.5. Інформативний, дескриптивний, аргументативний, репортативний типи висловлювання публіцистичного дискурсу представлені комбінаціями сенсорних та соціокультурних засобів вербалізації темпоральних концептів, які базуються на схемних образах ЦИКЛ та ШЛЯХ.

Так, якщо наукові концепти вербалізуються виключно поєднаннями лексеми «час» / “time” з дієсловами руху, то дослідження дискурсних концептів, насамперед художніх, дозволяє виділити цілий комплекс тимчасових семантичних полів, які утворюють широкомасштабне понятійне уявлення про час. Кожне семантичне поле має ядро і периферію. Ядро поля утворює лексема “time”, а периферія включає ряд метафоричних словосполучень з даною лексемою, об'єднаних загальним значенням.

Часові концепти, що ґрунтуються на схемних образах ЦИКЛ та ШЛЯХ, можна поділити на сенсорні, які узагальнюють уявлення людини про те, що

піддається сприйняттю органами відчуття (PERIOD OF TIME, PAST, PRESENT, FUTURE), та соціокультурні, що не мають точних відповідників у реальному світі (DAY OF THE WEEK, MONTH, SEASON, HOLIDAY, TIME POINT).

Сенсорний концепт ПЕРІОД ЧАСУ вербалізований у сучасній англійській мові лексемами зі значенням повторюваності періодів часу. За ознакою фіксованості ці мовні засоби можна поділити на підгрупи фіксованої (second, minute, hour, day, night, morning, evening тощо) та нефіксованої тривалості (moment, instant, twinkling тощо).

Лексеми першої підгрупи утворюють своєрідну шкалу фіксованості показників фізичної вимірності часу та ілюструють суб'єктивне сприйняття його тривалості.

Темпоральні одиниці групи нефіксованої тривалості утворюють опозицію короткочасність : довготривалість (instant, twinkling, moment : aeon, eternity, epoch, era).

Соціокультурні концепти DAY OF THE WEEK, MONTH, SEASON, HOLIDAY організують знання носіїв сучасної англійської мови про календарну систему. Календар з його визначеним темпом та ритмом зміни часових періодів є базовою структурою часового світосприйняття, яка синхронізує і регулює буття окремої людини та цілого суспільства.

Засоби об'єктивації концепту DAY OF THE WEEK можна поділити за етимологією на астрономічно марковані (Sunday, Monday), де в основі найменування лежить астрономічний об'єкт (наприклад, Monday – день місяця (moon)) та міфологічно марковані (Tuesday, Wednesday, Thursday, Friday, Saturday), де номінація пов'язана з персонажами міфології (наприклад, Thursday – день бога сили і грому (Thor)). Встановлено, що конотативні ознаки англійських лексикалізацій концепту ДЕНЬ ТИЖНЯ відповідають компонентам переосмисленого значення, а також смисловим ознакам, співвідносним із фоновими знаннями носіїв мови про дану реалію.

Так, наприклад, у свідомості носіїв мови закріпились поняття “Sunday’s child” – щаслива людина, “Sunday-best” – найкращий одяг, які свідчать про особливе сприйняття цього дня тижня.

Конотації лексем, що вербалізують концепти MONTH, SEASON, HOLIDAY, вказують на їх природно-географічне, особисте та соціальне походження. Природногеографічні конотації темпоральних лексем пов’язані зі станом навколишнього середовища, атмосферними явищами регіону. Ці конотації не вважаються загальноприйнятими, це пов’язано з географічними особливостями місцевості. Так, у фрагменті “*Autumn is a time of change in the woodlands*”, “*Autumn offers either late summer or early winter, with precious little in between*” осінь вважають перехідним періодом, який сприймається як нестабільний (“*a time of change*”), пов’язаний з мінливими погодними умовами (“*either late summer or early winter*”). Соціальні конотації пов’язані з характером суспільного досвіду людини, сферою її працевлаштування.

Наприклад, для всіх, хто пов’язаний з діяльністю Білого Дому, серпень є спокійним періодом: “*With Congress away and President Bush on his “working vacation,” August is usually a slow news month in Washington*”, що пояснює призупинення суспільно-політичної активності Президента та Конгресу.

Особистісні конотації пов’язані з тим, що безпосередньо стосується особи, її персонального досвіду, світобачення. Наприклад, релігійне свято стає особливо значущим для людини, що змушує її навіть змінити звичну поведінку: “*For me Christmas is always a time to enjoy the fact that I have all these people around me that I may have ignored all through the year*”.

На особистий рівень конотації вказують “*for me*”, “*I*”, “*around me*”. Характерною для лексем на позначення суспільних свят є подвійна суспільно-особистісна природа конотацій, адже загальноприйняті свята мають певні усталені традиції. Наприклад, День незалежності у США є чимось більшим за суспільний обов’язок, це особисте свято кожного, як і день народження: “*But let’s not forget: Independence Day is a birthday*”.

celebration. And what birthday celebration is complete without cake?”, а тому святкування Дня незалежності ототожнюється з супровідними атрибутами святкування дня народження людини (“*cake*”).

Базовані на схемному образі ШЛЯХ концепти PAST, PRESENT, FUTURE є сенсорними за своєю природою, але при цьому не позбавлені соціокультурного забарвлення. Вони забезпечують розуміння людиною порядку подій та явищ.

Концепт PRESENT показує реальність власне часу. Спільною рисою концептів PAST та FUTURE є синтетичне бачення подій, тому схемний образ ШЛЯХ необхідно сприймати в інтегративній єдності усіх трьох концептів, в яких поєднані реальність і, певною мірою, примарність.

Лексичні засоби об’єктивації концептів PAST, PRESENT, FUTURE можна диференціювати за показниками частиномовної належності, способу та спектру дії. Лексикалізації концепту МИНУЛЕ слугують меті відмежування одних подій від інших, віднесення до іншого життєвого устрою (окремої людини чи суспільства), який експліцитно чи імпліцитно протиставляється існуючому.

Засобами об’єктивації концепту PRESENT слугують темпоральні конструкції, що описують дії різної тривалості – від короткої миттєвості до тривалого періоду.

Концепт FUTURE вербалізують лексичними одиницями, що визначають майбутнє як визначене та невизначене, близьке або далеке. Встановлено, що концепти PAST, PRESENT, FUTURE набувають соціокультурного забарвлення у номінаціях, які апелюють до осіб, подій, явищ та фактів, характерних для певного часового періоду, наприклад: “*the time of Shakespeare*”, “*the days of Margaret Thatcher*”, “*the era of Barak Obama*”. Соціокультурний концепт TIME POINT репрезентують темпоральні конструкції на позначення дат (“*September 15*”, “*August 24*” тощо) та годинникового часу (“*4 p.m.*”, “*5 o’clock*” тощо).

Характерною для публіцистичного дискурсу є комбінація семантичних ролей, коли у одному фрагменті дискурсу досліджувані лексеми виступають у ролі суб'єктів, об'єктів та позначають спосіб дії, а також в межах одного фрагменту дискурсу актуалізують схемні образи ШЛЯХ та ЦИКЛ. У фрагменті: *“Wimbledon tennis final, you know that years from now, whenever there's the political equivalent of a rain delay, these years will be rehashed and re-analysed by commentators”* ми бачимо три темпоральні словосполучення, які відіграють роль АТРИБУТА (*“1980 Wimbledon tennis final”*), ОБ'ЄКТА (*“these years”*), а також СІРКОНСТАНТА (*“years from now”*) [Like the McEnroe-Borg, 1980]. Якщо АТРИБУТ спирається на схемний образ ШЛЯХ, то інші учасники ситуації співвідносяться зі схемним образом ЦИКЛ, тобто в одному дискурсивному фрагменті співіснують обидва схемні образи.

Для дослідження концепту ЧАС/TIME було використано методикку концептуального аналізу, згідно з яким виявляють понятійні ознаки (вивчають етимологію слова-імені концепту, аналізують словникові дефініції імені концепту, визначають і досліджують інші слова, за допомогою яких вербалізовано концепт та образні ознаки концепту (концептуальні метафори).

Концепт ЧАС на думку С. Н. Телії, найбільш успішно виконується метафорою, оскільки вона здатна забезпечити розгляд знову пізнаваного через уже пізнане, зафіксувати у вигляді значення мовної одиниці. У цьому переосмисленні образ, що лежить в основі метафори, грає роль внутрішньої форми з характерними саме для нього асоціаціями, які представляють суб'єкту мови широкий діапазон для інтерпретації [Телія 1988, с. 101].

Метафори з темпоральними іменниками виконують в текстах стилістичну (*as clear as day, the Winter mortifies*) і культурологічну (*the feast of the French Bartholmew*) функції.

Використання “time” в абстрактному значенні “час як нескінченна безперервна тривалість” датується кінцем XIV ст. Як дієслово “time” походить від давньоанглійського “getimian” — «статися, трапитися», що

утворилося від іменника “time”. Значення «призначити час» (якоїсь дії) “time” набуло близько 1300 року, а значення “вимірювати, засікати час” — у 1660-х роках [Siefiring 2003, p. 256].

Крім того, фразеологізми допомагають розкрити сутність часу в уявленнях автора: *“I consider time as an immense ocean, into which many noble authors are entirely swallowed up, many very much shattered and damaged, some quite disjointed and broken into pieces”* [Roget 2004].

У текстах даного періоду послідовно проводиться думка про одне з головних характеристик часу – здатності змінювати людей і речі: *“Time that changes all, yet changes us in vain, The body, not the mind”* [Lass 1999, p. 354].

“Time, which rots all” [Roget 2004]. – «Час, що звертає все в гниль...»

“Nor length of time our gratitude efface” [Lass 1999, p. 305] . – «Наша подяка не зітреться як завгодно довгий час»

“Time has destroyed two noble journals of the navigation of Hanno and of Hamilcar” [Roget 2004].

“... for time is the greatest innovator: and if time of course alter things to the worse, and wisdom and counsel shall not alter them to the better, what shall be the end?” [Roget 2004].

Для характеристики якості часу використовувалися різні прикметники (entertaining, good, critical, joyous, due і т. д.). При описі поганих моментів вживалися прикметники ill, rainy, а хороших-golden, fine і т. д.

“Time will run back, and fetch the age of gold” [Bacon 1778, p. 521].

“You cannot but remember so many fine Days we have had in the Winter, amidst the gloomy Days, the Fogs, and Rain of that Season” [Kytö 1760].

“Time, by necessity compelled, shall go through scenes of war, and epochs of woe” [Johnson 1755].

Різноманітність мовних форм вербальної репрезентації концепту ЧАС дозволяє переконатися у складності і багатогранності розглянутого явища. Семантична деривація допомагає розглядати концепт більш обширно в тому

чи іншому вживанні. Процес появи у слова семантично похідних значень, семантичних конотацій, додаткових значень, і дослідження цього сприяє розкриттю сутності та структури концептів носіїв мови, розуміння їх концептосфери. Вербалізація концепту ЧАС/TIME відбулася ще на початкових етапах їх формування, що підтверджує важливість цього концепту [Кондратюк 2017, с. 48].

3.2 Образна складова концепту TIME

Досліджуючи образне значення концепту ЧАС, можна знайти, що це похідне, вторинне, неосновне значення, яке функціонує поряд з предметно понятійним значенням і мотивоване через предметно понятійне значення.

Образні значення концепту часу в англійській мові створюються стійкими виразами, що містять поняття часу на рівні первинної номінації (позначення елементів дійсності) і на рівні плану змісту [Курбатова 2013, с. 67].

В англійській картині світу час сприймається не тільки як вимірювана величина, а й виступає у ролі суб'єкта й об'єкта, може діяти та мати певні ознаки. Концептуальні метафори часу містять суспільно-історичні, релігійні, науково-образні уявлення про часові ознаки, що знаходять відображення в англійській картині світу.

Концептуальні метафори подають час цілісно (у комплексі всіх його аспектів та проявів, що дає змогу досягнути уявлення про це явище у колективній свідомості носіїв англійської мови) та логічно (як структуровану сутність, що має певні складники (суб'єкт, об'єкт, їх ознаки, дії)).

Ці метафори є первинними (Дж. Грейді) та дають змогу визначити способи передачі базової темпоральної інформації про світ. Час втілюють метафори ЧАС Є ЛЮДИНА (*“time is a master”, “time tells”, “time is cruel”*), ЧАС Є ПРЕДМЕТ (*“kill time”, “own time”*), ЧАС Є РЕСУРС (*“limited”, “sufficient time”*), ЧАС Є ПРОСТІР (*“long day”, “deep autumn”, “days are far away”*) та ЧАС Є КОНТЕЙНЕР (*“day”, “morning”, “moment”, “month”, “year ... is filled with”; “in”, “at”, “on Monday”; “time is a prison”*). В англomовному публіцистичному дискурсі темпоральні одиниці співвідносні з глибинними семантичними ролями, як-от: АГЕНС, ОБ’ЄКТ, АТРИБУТ та СІРКОНСТАНТ (часовий).

Внутрішня структура образного значення концепту ЧАС в англійській мові включає в себе поняття:

1. Тривалість – які передаються наступними англійськими сталими виразами:

1.1 *“Round (or around) the clock” – “all day and all night”, “ceaselessly”*, що відповідає виразу – цілодобово, вдень і вночі [Кунин 2005, с. 154], наприклад:

“The mountain was ... guarded round the clock by a ring of armed soldiers mounted on nervous horses” [Siefring 2003, p. 56];

“I feel as if I could sleep the clock round, and probably I shan’t sleep a wink”. [Кунин 2005, с. 154];

“Whiskey it was different, but he could drink beer though all day, and it’s not like him at all acted” (Віскі зовсім інша справа, але пиво він міг пити хоч весь день, і воно зовсім на нього не діючи) [Кунин 2005, с. 182].

1.2 *“Till/when the cows come home”* – «протягом нескінченно довгого часу» [Siefring 2003, p. 64]. Даний вираз був широко поширений в Англії XVII-XVIII ст., який згодом осів у США. Приклад вживання: *“When do you expect him to pay back that debt?” – “When the cows come home, I expect”* [Кунин 2005, с. 182].

В даному прикладі тривалість поступається місцем неможливості або малої ймовірності чого-небудь. Цікаво в даному прикладі те, що в англійському варіанті немає поняття часу на рівні первинної номінації, а в його українському еквіваленті «після дощику в четвер» зв'язок з поняттям часу йде через позначення дня тижня. В англійській мові теж існують стійкі вирази з ідеєю часу на рівні первинної номінації, але в них фігурують інші дні тижня – Sunday, Monday, Friday.

1.3 *“When two Sundays come in one week”* позначають «щось неможливе» і перекладається на українську мову, як: ніколи; після дощику в четвер; коли рак свисне, зберігаючи взаємозв'язок ідеї часу з тривалістю, доведеної до нескінченно неймовірних меж. Наприклад: *“He'll pay his debts when two Sundays come in one week”*.

1.4 У стійкому вираженні *“black Friday”* мова не йде про тривалість часу, а скоріше про будь-яку погану подію, невдачу, що сталася в цей день тижня [Кунин 2005, с. 299]. Наприклад: *“They continued their strike for several months more, till it wound up in a defeat in November. This was “black Friday” of 1921 all over again”*.

В англійській мовній картині світу є декілька відомих виразів, де згадується колір. Проте образ чорного кольору майже у кожній країні асоціюється з чимось поганим, він частіше всього позначає щось недобре. Наприклад, вираз *“black (blue) Monday”*. Ідея часу в ньому в поєднанні з колірним підґрунтям має значення «перший день занять після канікул» [Кунин 2005, с. 511]. Наприклад: *“My mother...made home so disagreeable to me, that what is called by school-boys Black Monday, was to me the whitest in the whole year [Кунин 2005, с. 511].”*

1.5 *“For (амер. in) ages”*; *“in a dog's age”* – дуже довго, в українському варіанті: цілу вічність, не пам'ятаю і коли [Кунин 2005, с. 33]. Наприклад: *“Such an adventure had not happened to her for ages” [Кунин 2005, с. 33].*

1.6 *“Donkey’s years”* – протягом дуже довгого часу [Кунин 2005, с. 844]. Вираження засноване на грі слів *“ears”* (вуха) і *“years”* (роки).

Наприклад: *“He’ll be no loss, that’s for sure. Sure his own family haven’t spoken to him for donkey’s years”* [Sieftring 2003, p. 82].

1.7 *Until (or till) hell freezes over, when hell freezes over* – нескінченно довго або назавжди, ніколи; коли рак свисне, після дощук в четвер [Кунин 2005, с. 383]. Наприклад: *“I wouldn’t believe you for the world never”*.

1.8 *Till (or until) kingdom come* – назавжди, до нескінченності; до другого пришествя). Це вираз має біблійне походження з молитви «Отче наш»: *“thy kingdom come”* (нехай прийде Царство Твоє) і знаходить відображення в англійській і українській мовних картинах світу. Наприклад: *“Here can be to live modicum until the second coming ... and no one on the light will not find you”* [Кунин 2005, с. 425].

1.9 *A month of Sundays* – дуже довгий проміжок часу, довгий термін, ціла вічність. Наприклад: *“Haven’t seen any of your folks for a month of Sundays, Kim, ’her father was saying”*.

1.10 Якщо всі попередні приклади передають значення довготривалості, то наступний стійкий вираз несе в собі значення короткочасності: *“A New York minute”* – a very short time; a moment [Sieftring 2003, p. 81].

1.11 Англійський стійкий вираз *“before (or since) the rinderpest”* включає в свою семантичну структуру поряд з значенням довготривалості ще й співвіднесеність з минулим: *“a long time ago (or for a very long time)”* [Sieftring 2003, p. 80]. Етимологічно даний вираз пов'язано з реальною епідемією чуми великої рогатої худоби, що сталася в Африці в 1896 року.

2. Минуле – сталий вираз про старі часи показують історію та майже завжди дають урок чи натяк на правильні дії щодо теперішнього. Значення таких виразів можна знайти в прикладах:

2.1 “*Turn (put/set) back the clock; stop the clock*” – «*return to the past or to a previous way of doing things*» [Siefring 2003, p. 56]. Наприклад: “*Capitalism in Europe is unable to turn back the clock of history*” [Кунин 2005, с. 154].

2.2 “*The year dot*” – дуже давно, в незапам'ятні часи [Кунин 2005, с. 844]. Наприклад: “*From the year dot there has been an uneasy relationship between press and police*”.

2.2 “*Many moons ago*” – *a long time ago* [Siefring 2003, p. 192].

3. Сьогодні – частіше за все фразеологізми мають мотиваційний характер:

3.1 “*High time*” – настав час щось робити. Наприклад: “When you wait until you are 30 and your parents kick you out of their basement before you finally get around to getting a job, this is an example of a situation where someone might say “It is high time you got a job!” [Your dictionary].

4. Майбутнє – поняття, що мають різну конотацію:

4.1 “*Time will tell*” – питання, відповідь на яке людина дізнається пізніше. Наприклад: “*Only time will tell whether we made the right decision*” [Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus].

5. Відмітка, точка відліку часу – поняття образного значення концепту ЧАС, який зустрічається в англійців досить часто. Це поняття простежується в наступних стійких виразах:

5.1 “*Watch the clock*” – чекати з нетерпінням кінця робочого дня;

5.2 “*Time immemorial*”; “*time out of mind*” – використовується для того, щоб згадати момент часу такої давності, коли люди не мали знань або уявлень, спогадів про це (з незапам'ятних часів, споконвіку) [Кунин 2005, с. 763]. Наприклад: “*Time out of mind strength and courage have been the theme of bards...*” [Кунин 2005, с. 763].

5.3 “*The witching hour*” – опівночі, «чаклунський час [Кунин 2005, с. 401]. Наприклад: “*We'll meet by the church at the witching hour*”, [Кунин 2005, с. 405].

6. Частота. Частотність як поняття можна знайти в наступних стійких виразах:

6.1 “*Once in a blue moon*” – «very rarely; practically never». На українську мову може перекладатися як раз на рік за обіцянкою [Sieftring 2003, p. 514]. Наприклад: “*You know how these peasants eat: macaronion Sunday sandmeat once in a blue moon*” [Кунин 2005, с. 409].

7. Поняття внутрішньої структури концепту TIME «Форми вимірювання» передається наступними стійкими виразами:

7.1 “*Arrow of time (or time’s arrow)*” – напрямок подорожі з минулого в майбутнє, що розглядається як фізичний вимір [Sieftring 2003, p. 82].

7.2 “*Movable feast*” – подія, яка має місце в незвичайне, нерегулярний час [Sieftring 2003, p. 102]. Наприклад: “*Working parents wish to spend time with their children after they get home, so bedtime has become a movable feast*” [Кунин 2005, с. 415].

8. «Фізичний стан людини» відображений в наступному стійкому вираженні, поряд з поняттям «тривалість часу»:

8.1 “*The watches of the night*” – нічні години, оцінювані як час, коли ви не можете заснути; безсонна ніч [Кунин 2005, с. 798]. Наприклад: “*The watches of the night pass wearily when disturbed by fruitless regrets*” [Кунин 2005, с. 798].

Деякі англійські стійкі вирази поряд з поняттям часу передають соціокультурну інформацію носіїв англійської мови. Наприклад, “*a moveable feast*” в релігійному контексті – «свято, що пересувається». Це святковий день (особливо Великдень та інші християнські свята, дати яких пов'язані з цим), які не прив'язані до однієї і тієї ж календарної дати. Тобто, в даному вираженні міститься інформація про християнські реалії, в яких існують носії англійської мови. А англійське вираження “*once in a blue moon*”, приписуване до XVI ст., містить також відтінки моральних переконань про

істинності існування природних явищ, підкреслюючи, що блакитний колір місяця в цій фразі, не може бути правдою.

Таким чином, структура образного значення концепту часу включає в себе наступні поняття: тривалість (довготривалість або короткочасність), минуле, позначку часу, частоту, форму вимірювання, регулярність, рідкість, а також фізичний стан людини. Соціокультурний аспект образного значення концепту часу в англійському мовою може нести в собі як чисто культурну інформацію, так і нерозривно пов'язане з морально-етичними уявленнями носіїв мови.

3.3 Аксиологічна складова концепту TIME

Філософія весь час розвивається і все частіше задається різними питаннями. Вічна проблематика сенсу життя, смерті і безсмертя можна оцінювати в категоріях як «погано / добре», так і «марно / цінно». Не можна точно оцінити з одного боку дію, подію, явище, але допомогти може в таких питаннях аксиологічна функція (від греч. ахіа - цінність).

Поділяючи на довгострокове і короткострокове, поверхнєве і фундаментальне, головне та другорядне, ця функція формує відповідні потреби, які тісно пов'язані з цінностями. Тим самим задаються певні переваги, ціннісні установки і пріоритети, тобто формується відповідна система цінностей.

Аксиологічна складова змісту концепту ЧАС, виявлена за допомогою текстів ЗМІ, книжок, представлена лексикою, що віддзеркалює особливості ментальності народу, його світосприйняття та ціннісні орієнтири життя.

Вивчення такого роду метафоричних і метонімічних переосмислень дозволяє наблизитися до розуміння інтерпретації навколишнього світу носіями мови, їх «акту світорозуміння», тієї «призми, через яку здійснюють світобачення» [Постовалова 1988, с. 55].

Час розцінюється носіями англійської мови як щось набагато важливіше, ніж гроші. Це підтверджується, зокрема, виразом “*time is money - is an insult of time*”.

Концепт ЧАС прослідковується як важливий елемент у різних сферах діяльності людини. Аксіологічна функція концепту залежить від контексту та сприйняття світу людиною. Для аналізу візьмемо приклади з літературного, пісенного та політичного дискурсу.

Розбираючи тему літератури, образ часу найяскравіше розкритий у творчості Уільяма Шекспіра. Час в його творах нерідко зображується живою істотою. Для цієї мети У. Шекспір використовує різні види уособлення: дієслівне, ад'єктивне і субстантивне. Дієслівне уособлення - це тип уособлення, при якому неживий іменник поєднується з дієсловами, семантика яких припускає, що суб'єкт живий:

“*I wasted time, and now doth time waste me*”. - «Я витрачав час, а тепер він витрачає мене» [Open Source Shakespeare]. Даний тип уособлення зустрічається в невеликій кількості прикладів.

Рідко у У. Шекспіра використовується і ад'єктивне уособлення: “*never-resting time leads summer on*” - «ніколи не відпочиваючи, час веде літо вперед» [Open Source Shakespeare]. Субстантивне уособлення можна поділити на два види: 1) номінація часу як живої істоти; 2) наділення часу антропоморфними рисами.

Прикладами можуть служити наступні порівняння: “*old Time the clock-setter, that bald sexton Time*” - «Час, Старий-годинник, цей лисий дзвонар, Час»;

“*Time's the king of men*” - «Час – король людей»;

“*O Time, thou tutor*” – «О Час, ти наставник»;
 “*Time is the old justice*” – «Час – старий суддя»;
 “*...that old common arbitrator, Time*” – «цей простий старий арбітр, Час»
 [Open Source Shakespeare].

Нерідко У. Шекспір пише слово *time* з великою букви, що є додатковим маркером персоніфікації. Час наділяється різноманітними людськими рисами:

“*Time's fell hand*” – «жорстока рука часу»;
 “*The inaudible and noiseless foot of Time*” – «нечутні і безшумні ноги Часу»;

Час користується предметами:

“*Time's pencil*” – «Часовий олівець»;
 “*Time hath, my lord, a wallet at his back*” – «У Часі за спиною, мій пане, котомка» [Open Source Shakespeare].

У «Зимові історії» час виступає в якості одного з учасників і вимовляє монолог від першої особи, а в «Річарда II» воно перетворює людину в години (“*now hath time made me his numbering clock*”) [Open Source Shakespeare].

Ще однією рисою, властивою образу часу в творах У. Шекспіра, є його відносність: “*a summer's day will seem an hour but short*”

“*...if the interim be but a se'nnight, Time's pace is so hard that it seems the length of seven year*” – «Кроки часу настільки важкі, що будь навіть проміжок всього тиждень, він здався б сім'ю роками».

Час то поспішає (“*the swift foot of Time*”), то ледве плететься (“*the lazy foot of Time*”) [Open Source Shakespeare].

В творах У. Шекспіра герої феномен ЧАС як вихваляють, так і лають: “*O hateful, vaporous, and foggy Night!*” – «Ненависна, примарна і туманна Ніч!»

“*So hallow'd and so gracious is the time*”. – «Як благословенний і прекрасний цей час».

“Time is the nurse and breeder of all good”. – «Час – вихователь і годувальник всього доброго» [Open Source Shakespeare].

У своїй творчості драматург звертається і до архаїчних уявлень, зображуючи ніч – часом панування нечистої сили:

*“Deep night, dark night, the silent of the night,
The time of night when Troy was set on fire;
The time when screech-owls cry and ban-dogs howl,
And spirits walk and ghosts break up their graves,
That time best fits the work we have in hand”*.

«Глибока ніч, темна ніч, ніч мовчання,
У нічний час підпалили Трою;
Час, коли кричать сови і виють пси,
Розгулюють духи і примари вибираються з могил,
Цей час найкраще підходить для нашої справи».

У «Гамлеті» ніч називається часом відьом (*“witching time of night”*), а в «Сні в літню ніч» темним часом доби володіють ельфи (*“fairy time”*). У творчості У. Шекспіра знайшли відображення основні уявлення про час в ранньо-новоанглійський період.

Аналіз одного письменника – не найкращий варіант, щоб простежити вживання концепту ЧАС та його аксіологічну функцію. Ще одним гарним прикладом щоб простежити концепт ЧАС можна у романі Д. Брауна «Інферно». Для ілюстрації цього положення звернемося до тексту роману Д. Брауна «Інферно» [Brown 2013, p. 462] з новим захоплюючим сюжетом, в якому поєднується історія, мистецтво, архітектура і залучається один з найбільш таємничих літературних шедеврів – «Божественна комедія» А. Данте. У романі поєднуються минуле, сьогодення і майбутнє, коли в самому серці Італії професор релігійної символіки Гарвардського Університету Роберт Ленгдон намагається розгадати загадку, яка затягує його у світ класичного мистецтва, у світ минулого, теперішнього і

майбутнього. Спираючись на рядки епічної поеми Данте, Ленгдон повинен встигнути знайти відповіді і вирішити, кому довіряти, перш ніж світ безповоротно зміниться. Він поспішає відшукати капсулу зі смертельним вірусом – це питання життя і смерті. На пошуки і вирішення всіх проблем відведено зовсім небагато часу. Саме в цьому ракурсі в даному романі концепт TIME набуває особливої значущості. Досить згадати, що лексема «time» вживається часто, утворюючи різні концептуальні моделі, які можна розглядати, використовуючи семантичний підхід. Для початку зупинимося на розгляді семантичних моделей, що утворюють концепт ЧАС [Brown 2013, p. 458].

Модель 1. Дана семантична модель являє собою семантичне поле, об'єднане значенням «рух часу». У тексті роману воно представлено словосполученнями, що підкреслюють загальну напругу подій, їх швидкоплинність і динамічність: *“time grows short”*, *“time is running out”*, *“time had come”*, *“time passed”*. Наприклад:

1. *“Our time grows short, she whispered, touching her amulet necklace”* [Brown 2013, p. 29].

2. *“Nonetheless, despite the provost's intuition, the time passed without incident”* [Brown 2013, p. 77].

3. *“... Langdon knew the time had come for a decision”* [Brown 2013, p. 114].

4. *“Seek and find! Time is running out!”* [Brown 2013, p. 115].

Дана модель передає значення «рух часу назустріч суб'єкту (об'єкта, події)», лексема «time» набуває ознаки конкретності, коли вона співвідноситься з темпоральним моментом і визначена або артиклем, або займенником, або втрачає ці ознаки, коли передає значення «тривалість руху» [Елизова 2014, с. 90]. Напруженість ситуації яскраво передають метафоричні поєднання – *time grows short*, *time is running out*, які підкреслюють інтенсивність і швидкість руху часу, а саме – його зникнення;

в українському варіанті більш близькими за значенням будуть варіанти: час не чекає, час йде, час біжить, що відрізняються меншою виразністю в порівнянні з мовою оригіналу.

Модель 2. Друга семантична модель концепту ЧАС, що має важливе значення в контексті твору, об'єднана поняттям «цінність». Час має цінність, його можна втратити, знайти або заощадити: час – гроші (*time is money*); знайти час (*find time*), втратити час (*waste time*), дати час (*give time*), взяти час (*take time*), заощадити час (*save time*), виграти час (*win time*). Саме ці ознаки концепту ЧАС однаково вербалізується; в романі «цінність часу» визначає хід подій. Наприклад:

1. *“How I long for more time... but time is the one commodity even my vast fortunes cannot afford”* [Brown 2013, p. 6].

2. *“We don't have much time, Robert, Sienna urged. You need to think”*. [Brown 2013, p. 152].

3. *“He wants to buy some time off the grid to work on an important project”* [Brown 2013, p. 161].

4. *“Langdon wasted no time using his makeshift mitts to flip the mask over and lay it facedown”* [Brown 2013, p. 245].

Модель 3. Третя семантична модель в англійській мові передає значення суб'єкта, який може здійснювати різні дії: час лікує (*time heals / cures*), час покаже (*time will show*), час дозволяє (*time permits*), час творить чудеса (*time works wonders*). Такі яскраві метафоричні поєднання в романі викликають різні асоціативні зв'язки: як добрий чарівник час лікує, змінює (*cures, heals, transforms*); як злісна істота що поглинає (*devours*), старить (*time has aged me*). Наприклад: *“Time will heal the emptiness, her doctor assured, but the sadness and the anger only grew inside her”* [Brown 2013, p. 99].

Модель 4. Четверта семантична модель, об'єднана поняттям «час як одиниця виміру», представлена атрибутивними словосполученнями, позбавленими образності – *winter time, Greenwich time, local time*. Приклади:

1. *“Outside the door, a wearied docent... redirected tourists who apparently couldn't decipher the building's schedule, which was written in international time”* [Brown 2013, p. 247].

2. *«He will be departing at eleven-twenty A. M. local time»* [Brown 2013, p. 264].

3. *«Five p. m. Closing time»* [Brown 2013, p. 174].

Модель 5. П'ята модель, об'єднана значенням «певний момент дії, подія, процес», коли не підкреслюється тривалість, а лише констатується сам факт вчинення дії. Дана модель представлена прийменниковими поєднаннями: *“on time”, “at all times”, “for all this time”, “at one time”, “by the time”, “at many times in time”,* а також комбінаціями з порядковими і кількісними числівниками, займенниками: *“for the first time”, “four times”, “this time”, “any time”, “his time”*. Приклади:

1. *“Langdon gripped the railing and trudged dizzily upward, one step at a time”* [Brown 2013, p. 28].

2. *“There was no photo this time”* [Brown 2013, p. 36].

3. *“Zobrist takes his time...”* [Brown 2013, p. 288].

4. *“Langdon looked irritated for the first time all night”* [Brown 2013, p. 268].

5. *“He read the inscription three more times”* [Brown 2013, p. 223].

Отже, проведений аналіз дозволяє говорити про семантичний комплекс, що утворює концепт ЧАС у художньому тексті; виділені семантичні моделі визначають диференціальні ознаки дискурсного та наукового концептів. Незважаючи на те, що концепт ЧАС відноситься до абстрактних понять, в мовах він метафоризується різними поєднаннями слів, які можна визначити наступними семантичними моделями, об'єднаними подібною семантикою:

1) рух часу назустріч суб'єкту (події, об'єкту);

2) рух суб'єкта (події, об'єкта) назустріч часу;

- 3) Тривалість або протяжність;
- 4) час-цінність;
- 5) суб'єкт, що здійснює дію;
- 6) час як одиниця виміру.

Виходячи з розуміння національно-культурного концепту як тришарової структури, концепт ЧАС у сумі зазначених складових може бути представлений не тільки на письмі, але й і в іншому варіанті проявлення культури [Рябенюк 2015]. Не маючи ціннісної складової, що притаманна концепту ЧАС, ми його можемо знайти в пісенному дискурсі. Розглянемо це через призму творчості одних з найпопулярніших виконавців ХХ ст.: гурту «Queen» та співака Елвіса Преслі, адже в піснях мільйони людей знаходили свої думки, своє відображення дійсності. Частіше за все ЧАС втілюється у вигляді метафоричних словосполучень.

Так, ЧАС розглядається як:

– ОБ'ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ. *“Ooh, well I travelled around the world / And found a brand new word for day / Ooh, watching the time mustn't linger behind / Pardon me I have to get away”* [Lyrics: Queen]. В межах образного розуміння часу спостерігається наявність ціннісного компоненту «затримка – це погано», у контексті есплікується її небажаність: *“the time mustn't linger behind”*. Тут наявним є характерне для людської психології негативне ставлення до затягування часу [Налимов 1989, с. 34].

– РЕСУРС. *“You think it's all been a waste of time / It's been a bad year / You start believing everything's gonna be alright / Next minute you're down and you're flat on your back”* [Lyrics: Queen].

“Yeah, you don't waste no time at all / Don't hear the bell but you answer the call / The bell that rings inside your mind” [Lyrics: Queen].

Ціннісна домінанта «марнування часу – це погано» є свідомим наявності традиційно негативного ставлення до марнування часу в британській культурній традиції [Kluckhohn 1961. p. 301].

Якщо мелодійний компонент готує реципієнта до сприйняття вербального компоненту радше на емоційно-чуттєвому рівні, то роль вербального компоненту пісні, таким чином – конкретизувати та «інформатизувати» повідомлення.

Серед переважної більшості наративних текстів пісенного дискурсу лежать типові скрипти: кохана залишає коханого (або навпаки), кохані за якихось причин не можуть знову бути разом, між ними втрачено взаєморозуміння і т. д.:

“It’s been so long now and it seems that / It was only yesterday / Mmm, ain’t it funny how time slips away / How’s your new love, / I hope that he’s doin’ fine”
[Lyrics: Elvis Presley].

“They say that time / Heals a broken heart / But time has stood still / Since we’ve been apart” [Lyrics: Elvis Presley].

“Oh, my love, my darling / I’ve hungered for your touch, a long lonely time / And time goes by, so slowly and time can do so much / Are you still mine?”
[Lyrics: Elvis Presley].

Щодо параметрів зв’язності мелодійного та вербального компонентів, треба зазначити, що тексти про неподілене кохання частіше покладені на мінорну музику, а тексти про щасливе кохання – на мажорну.

Когнітивна лінгвістика визначає «час» як найважливіший концепт культури, поряд з концептамом «простір». Ці концепти носять універсальний характер, оскільки служать «системою координат», за допомогою яких люди, що належать до тієї чи іншої культури, сприймають світ і створюють його [Маслова 2004, с. 71]. У політичному дискурсі ЧАС – базова категорія, «опорний» концепт, оскільки інтерпретація його сенсу допомагає агентам дискурсу здійснювати свої прагматичні задачі: формувати у клієнтів «правильне» ставлення до минулого, пояснювати сьогодення і прогнозувати майбутнє. Зупинимося на понятті PAST, так як частіше всього маніпулятивні дії зі сторони політиків та спікерів починаються із згадування дій у

минулому. Наприклад, політиками по-різному інтерпретується минулий час, концепт «минуле», в якому наука виділяє три види часу: історичне, периферійне (термін М. І. Стеблін-Каменського) і міфічне. Історичний час – це минуле, про який народ зберіг щодо достовірні відомості; периферійний час – це минуле на краю суспільної пам'яті, спогади про нього невиразні, послідовність і зв'язок подій люди вже погано уявляють. Міфічний час – це час, що лежить за межами народної пам'яті, тут важко сказати, яка подія відбулася раніше іншого [Маслова 2004, с. 76].

Приводячи приклади, можна прослідкувати за наступним: поняття PAST, PRESENT, FUTURE майже завжди мають різну конотацію. Ораторам треба підкреслити, що минулі часи пережиті, треба дивитися в майбутнє раціонально, а жити та робити в теперішньому. Аксіологічну функцію прослідкувати можна не завжди відразу. Розберемо три поняття PAST, PRESENT, FUTURE та вираження в них концепту TIME.

PAST. Політики та оратори завжди переписують минуле, або звертають увагу на пережиті скрутні часи, які вони зможуть переписати, покращити, взяти досвід та жити по-новому, тому частіше минуле має негативну конотацію (іноді це підкреслюється художніми прийомами): *"I recently received a touching letter that says a lot about the state of America in these difficult times, a letter from a fourth-grade girl with a father in the military: "As much as I don't want my dad to fight," she wrote, "I'm willing to give him to you"* [Operation Enduring Freedom in Afghanistan Address to the Nation, George W. Bush 2001].

PRESENT. Частіше всього маніпуляція у промовах, де йдеться про сьогодення, виражається через слова *"now it's time to do"*, *"it's time to act"*, наприклад: *"Now is the time to build new bridges across the globe as strong as the one that binds us across the Atlantic. Now is the time to join together, through constant cooperation and strong institutions and shared sacrifice and a global*

commitment to progress, to meet the challenges of the 21st century” [Address to the People of Berlin, Barack Obama, 2008].

FUTURE. Майбутній час можна трактувати двома варіантами, так як ціль та основна думка у різних промовах відрізняється. Застосовують «два майбутніх», тобто перше FUTURE має негативні наслідки, розпач та нещастя (якщо політики хочуть наголосити на те, що треба діяти, а не сидіти без діла, щоб цього FUTURE уникнути). Другий варіант, де FUTURE має позитивну конотацію, це якраз наслідки та результати, яких можна досягти, це те ідеальне майбутнє, до якого варто прагнути. Слід зазначити, що перший варіант має негативну конотацію, тому вживається рідко, після чого повинен бути другий варіант FUTURE, щоб думки після промови були позитивні, наприклад:

“So let me remind you tonight that change will not be easy. Change will take time” [South Carolina Democratic Primary Victory Speech, Obama, 2008].

“I do hope that we all just take some time, take a breath -- this is certainly what I'm going to advise Democrats – to just reflect a little bit more about how can we get to a place where people are focused on working together based on at least some common set of facts” [Final Presidential Press Conference of Year, Barack Obama, 2016].

У зазначених вище прикладах ти можемо підсумувати, що у політичній сфері концепт TIME оминати ніяк не можна. Це додатковий спосіб для маніпулювання людьми, заміна їх спогадів про минуле та можливість дати надію на краще життя.

Повертаючись до теми аксіологічності фразеологізмів, що виражають концепт TIME, слід проаналізувати найпопулярніші фразеологізми, вирази та паремії. Аксіологічна функція – функція, що показує наскільки цінне поняття, що розбирається. Зазвичай оцінка здійснюється на будь-якій соціальній основі, завдяки порівнянню соціальних норм. Оцінювання набуває еквіваленти, наприклад, законне і незаконне, реальне і уявне, справедливе і

несправедливе, істинне і хибне, добре і зле, прекрасне і потворне та ін. Цінність є об'єктивною властивістю предмета (процесу), яке здатне приносити людям користь, благо. Цінність проявляється, в основному, в трьох варіантах: як позитивна, якщо є предметом незадоволеної потреби людини; як негативна, якщо несе будь-яку загрозу предметів людських потреб; як нульова, якщо задовольняє будь-які потреби повністю, без залишку. Приводячи приклади аксіологічності виразів з концептом TIME, треба розширити аналіз різними підходами розбору.

Розглянемо етимологію виразів та фразеологізмів, розташуємо у порядку хронології для більш детального аналізу:

1) “*Time flies*” – час біжить дуже швидко. Етимологічно, вираз походить від лат. *tempus fugit*. Вперше цей вираз було вжито в поемі «Георгіки» (30 р. до н.е.) великого римського поета Вергілія. Навіть без конкретики можна зазначити, що відтінок негативний – час летить швидше, аніж ми того хочемо. Концепт TIME натякає нам на його швидкоплинність та безповоротність. Не можна зазначати, що це перший фразеологізм з концептом TIME в історії, але він відкриває цей список як один із найдавніших. Бачимо, що основа виразу «істинне», як аксіома, що не потребує доказів, а також «уявне». На нашу думку, цей вираз може вважатися цікавим через той факт, що еквівалент цього концепту «погане» не виключає еквівалент «несправедливе». Завдяки фактам, можна зазначити, що час ніколи не зупиняється, а лише йде вперед семимильними кроками, проте людині завжди прикро через це, тому вона часто підкресляє, що це несправедливо. Саме тому, оцінюючи цю призму еківалентності аксіологічної функції можемо зазначити, що домінує людське ставлення до виразу, а тому еквівалент «несправедливе» домінує над «справедливе», хоча це і являється фактом.

2) “*Once upon a time*” – одного разу. Вживалося як початок в оповіданнях, казках англійською мовою, щонайменше, з 1380 року згідно з

Оксфордським словником англійської мови. Аксіологічність бачимо відразу – позитивне ставлення до всіх казок впливають на емоції та на ставлення до цього виразу, еквіваленти «уявне» та «добре» підкреслюються одразу. Але не треба забувати, що казки в ті часи – це не казки, що ми маємо у XXI ст, а тому стовідсоткову позитивну реакцію не завжди можна очікувати. Тоді казки завжди підготовляли до різних ситуацій, терпіння, вправності, порозуміння навколишнього середовища та спритності. Казки прирівнювалися до підготовки до серйозних реалій, співіснування з людьми та природою. Щодо інших еквівалентів аксіологічної функції, відразу підкреслюється «прекрасне», але виникає питання щодо «істинне / хибне». Казки в наш час – це придумані історії, тому має еквівалент «хибне», проте казки та історії часів 14 ст. були написані «на реальних подіях», а тому аналізуючи через призму того часу, зупиняємося на ознаці «істинне». З цього випливає, що контекст дуже важливий – він взагалі змінює конотацію.

3) *“Better late than never”* – краще зробити сьогодні, аніж ніколи, вираз, походження якого черпаємо з класичної літератури. Вперше зустрічаємо цю ідеому у Джеффри Чосера, у 1386р. Як бачимо, концепт TIME має позитивне забарвлення, це своєрідна мотивація, або, можна сказати, надія на майбутній успішний результат. Невдача у війнах з Францією натякала відомих англійських діячів на промови, що мають позитивний настрій та легкі думки. Вираз *“better late than never”* – один із найкращих прикладів цього. Еквіваленти цього виразу «справедливе», «істинне», «добре», «уявне».

4) *“It’s high time”* – саме час зробити що-небудь. *“High time”* походить від того самого кореня, що і *“high days and holidays”*, тобто дні релігійних записів і фестивалів. Слово *“high”* саме в цьому сенсі вживалося в англійській мові ще з середньовіччя. Так як релігія була головною та обов'язковою, концепт TIME асоціювався з гарними часами, веселим проведенням часу та теплими спогадами, а тому аксіологічність, якму ми

можемо прослідкувати виражається позитивними емоціями. Всі еквіваленти мають позитивну конотацію – «законне», «справедливе», «істинне», «добре», «прекрасне», «реальне».

5) “*Time is money*” – щоб заробляти гроші треба виділяти на це час, не можна його гаяти просто так. Цей вираз походить від Бенджаміна Франкліна, він написав у книзі 1748 року: “*Remember that time is money*”. Аксіологічність прослідковується у еквівалентах «законне», «справедливе», «істинне», проте неможна точно вибрати і оцінити аксіологічну функцію серед «добре / зле», «прекрасне / потворне», «реальне / уявне». Вираз “*time is money*” може бути вживано з конотацією «добре», «прекрасне» та «реальне» в ролі мотивації до дій, щоб у майбутньому побачити гарний результат своїх спроб та спроб. Проте також еквіваленти «зле», «потворне» та «уявне» мають місто бути, якщо ми вживаємо цей вираз у контексті жалю та спогадів про втрачений час, якщо кажемо про марнотрацтво.

6) “*Not born yesterday*” – людина має досвід у ділі, має певні знання у сфері та знає що робити. Ідіома стала ширше вживатися після бродвейської п’єси “*Born yesterday*”. Цей вираз використовується з кінця 1800-х років, але остаточного походження немає. Як ми можемо зазначити, прослідковується нейтральна конотація, як і у виразі “*time is money*”. Проте аксіологічні еквіваленти «реальне» та «справедливе» прослідковуються відразу.

7) “*Once in a blue moon*” сьогодні означає "дуже рідко", хоча раніше, ще у 1528р. цим описувався абсурд та щось дивне, нове, невідоме. Лише у 1821 році, завдяки П’єрсу Егану та його роботі “*Real Life*” вираз набуває того значення, який ми маємо сьогодні. З того моменту аксіологічну функцію не можна точно визначити відразу. Цей вислів залежить від контексту, в якому вживають цей фразеологізм, а тому еквіваленти концепту TIME «справедливе / несправедливе», «істинне / хибне», «добре / зле» виділити складно. Один еквівалент, який ми можемо виділити – це «уявне».

8) “*Third time’s a charm*” – три спроби гарантують успіх у будь-якій

справі. Часи виникнення цього виразу недостовірні, але науковці підкреслюють релігійний натяк: три речі завжди асоціюються з удачею через їхню схожість із Святою Трійцею. Перший раз цей вираз надрукованим помітили у 1839 році, у праці Елізабет Барретт Браунінг: “*The luck of the third adventure is proverbial*”. Звертаючи увагу на аксіологічну функцію цього виразу, бачимо позитивні думки: якщо намагатися та наполегливо працювати – успіх обов'язково прийде. Тому еквіваленти оцінювання концепту TIME «уявне», «справедливе», «істинне», «добре», «прекрасне» допомагають замотивувати людину на дії та наполегливість.

9) “*At the eleventh hour*”, вираз, що має на увазі «зробити в останній момент». Деякі вважають, що він походить з Біблії, проте більшість науковців доказує, що крім формулювання, в уривку з Біблії зв'язку немає, у тексті ми можемо знайти зовсім інше значення. Тому загальноприйнятою думкою є його походження з 19 століття. Як ми можемо наголосити, аксіологічність у цьому виразі неоднозначна, від контексту залежить як конотація і «доброго», так і «поганого», як «справедливого», так і «несправедливого», як «реального», так і «уявного», як «істинного», так і «хибного».

Як ми можемо прослідкувати, аксіологічна функція дуже важлива для розуміння виразів та висловів іншого народу. Англійський концепт поверхнево розбирати не має сенсу – для поширеного аналізу необхідно розбирати декілька аспектів: історія, наука, політика, журналістика та важливі події того часу. Також можемо зробити висновок, що дуже рідко аксіологічність, тобто оцінювання того чи іншого еквіваленту, можна знайти на поверхні – іноді нейтральна основа концепту відкривається тільки завдяки контексту. На прикладі дев'яти фразеологізмів, наведених вище, можемо сказати, що негативних конотацій набагато менше, аніж позитивних чи нейтральних. Проте англійські вислови не можна розділити на погані чи добрі, тому що ми розібрали лише об'єктивне бачення даних виразів. Якщо

брати до уваги лише мислення суб'єкта, то ситуація змінюється та призма світобачення трактує фразеологізми та паремії з іншою конотацією, забарвленнями та емоціями.

Як ми можемо зазначити, концепт ЧАС у політиці допомагає зауважувати на певних моментах, тим самим маніпулювати свідомістю слухачів; концепт ЧАС у пісенному дискурсі доповнює думку та, зазвичай, вживається для підкреслення емоційного настрою; ЧАС у літературі – це образ теж доповнюючий, проте має набагато більше характеристик, особливостей та функцій.

Отже, можна підсумувати все вищезазначене: ціннісна складова розкривається як важливість цього психічного утворення як для індивіда, так і для колективу. Ціннісна сторона концепту є визначальною для того, щоб концепт можна було виділити. Сукупність концептів, що розглядаються в аспекті цінностей, створює ціннісну картину світу.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз показує, що соціальні, політичні і культурні зміни, що відбулися у Великобританії, надали значний вплив на розуміння часу.

З боку семантики у ранньоновоанглійський період головною зміною стало те, що за концептом ЧАС остаточно закріпилося найменування *time*. Крім того, за рахунок запозичень з латинської та грецької мов зросла кількість темпоральних лексем. Для позначення різних часових відносин стали використовуватися латинські приставки *re-* «знову», *inter-* «між», *ante-* «перед, до», *pre-* «перш, до», *post-* «після».

Визнання концепту багатомірним ідеалізованим формоутворенням є причиною того, що багато лінгвістів виокремлюють у структурі концепту три складові: понятійний, образний та ціннісний компоненти:

1. Поняттєва складова концепту визначається як мовна фіксація концепту, його опис, дефініція. Зробивши аналіз, ми дізналися, що ядро в сучасній англійській мові складається з п'яти сегментів: «Обчислення часу», «Уявлення про час», «Свята», «Пора року» і «Час як цінність / ресурс». Розглянувши велику кількість фразеологізмів та паремій у хронологічному порядку, можна зробити висновок, що ЧАС набув таких характеристик, як незворотність, односпрямованість, швидкоплинність, цінність.

2. Образна складова концепту – це зорові, слухові, тактильні характеристики предметів, явищ, що відображені в нашій пам'яті. Ми можемо виділити наступні компоненти образного значення концепту ЧАС: тривалість, минуле, майбутнє, теперішній час, точка відліку часу, частота, форми вимірювання, фізичний стан людини, регулярність, рідкість.

3. Ціннісна (аксіологічна) сторона концепту містить найбільш істотні для певної культури значення, ціннісні домінанти. Для аналізу ми взяли приклади з літературного, пісенного та політичного дискурсу. Взевши до аналізу творчість Уільяма Шекспіра та роман «Інферно» письменника Д. Брауна, можемо побачити, що ЧАС – має багато понять, але найважливіше – «цінність». У пісенному дискурсі майже завжди ціннісна домінанта

вживання концепту ЧАС – «марнуцвіання часу – це погано». У політичному ж дискурсі ми можемо підсумувати, що концепт – це додатковий спосіб для маніпулювання людьми, заміни їх спогадів про минуле та можливість дати надію на майбутнє.

Задяки аналізу ми дізнались, що ЧАС може виступати як об'єкт, і як суб'єкт дії; частіше як об'єкт. Щодо схемного образу, ми знайшли, що фундаментом структури темпоральної свідомості англомовного індивіда вважається ЦИКЛ і ШЛЯХ. Часові концепти, що ґрунтуються на цих схемних образах, можна поділити на сенсорні та соціокультурні.

На основі вищевикладеного можна стверджувати, що концепт ЧАС в англійській мовній картині світу є поліцентричним і може набувати різні смислові значення.

Отже, перспективою подальших розвідок у цьому напрямку є дослідження на фразеологічному рівні, аналіз прислів'їв та приказок, у яких репрезентовано концепт ЧАС/TIME, а також проведення асоціативних експериментів для виявлення особливих концептуальних ознак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і художній текст. Івано-Франківськ : Плай, 1997. 178 с.
3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Довіра, 2007. 262 с.
4. Кондратюк І. Концепт ЧАС/TIME в українській та англійській мовах (на матеріалі корпусів текстів). Львів : Вид-во Львів. Політехніки, 2017. 70 с.
5. Концепт «Час». URL : <https://evan-gcrm.livejournal.com/1119298.html> (дата звернення 05.08.2019).
6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
7. Рябенька І. В. Вербалізація концепту час в англійському пісенному середовищі. 2015. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pvmp_2015_42_22.pdf (дата звернення 01.11.2019).
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
9. Страшевська О. Типологія дискурсу як об'єкта лінгвістичних досліджень. Львів : Вид-во Львів. Політехніки, 2015. 88 с.
10. Український тезаурус. URL : http://www.oocities.org/hommah_chorny/index.html (дата звернення 29.08.2019).
11. Алефіренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. М. : Academia, 2002. 394 с.
12. Апресян Ю. Д. Избранные труды. М. : Восточная литература, 1995. 472 с.
13. Аракин В. Д. История английского языка : учеб. пособие. М. :

ФИЗМАТЛИТ, 2003. 272 с.

14. Арутюнова Н. Д. Время: модели и метафоры. Логический анализ языка. Язык и время. М. : Наука, 1978. 201 с.

15. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово. От теории словесности к структуре текста. М. : Academia, 1997. 279 с.

16. Афанасьева О. В. Особенности трехслойной структуры концепта времени (на материале английского, испанского и русского языков). Казань : Изд-во Казанского ун-та, 2006. 129 с.

17. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 123 с.

18. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика. Тамбов : Изд-во Тамб. Гос. ун-та, 2000. 123 с.

19. Вежбицкая А. Семантика, культура и познание : общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах. М. : Thesis, 1993. 206 с.

20. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии. Теоретическая и прикладная лингвистика. Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2002. 95 с.

21. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт. Становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. Краснодар : Филологические науки, 2001. 64 с.

22. Гачев Г. Национальные образы мира. М. : Советский писатель, 1988. 441 с.

23. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики. М. : Прогресс, 1992. 220 с.

24. Гуревич А. Я. Время как проблема истории культуры. М. : Прогресс, 1969. 189 с.

25. Елизова Т. К. Концепт «время» в романе Д. Брауна «Инферно». Краснодар : Филологические науки, 2014. 154 с.

26. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка. М. : Прогресс, 1999. 189 с.
27. Жданова Л. А. «Культурное слово» милосердие. Логический анализ языка. М. : Наука, 1991. 238 с.
28. Карасик В. И. Антология концептов. М. : Гнозис, 2007. 512 с.
29. Карасик В. И. О типах дискурса. Волгоград : Перемена, 2000. 231 с.
30. Карасик В. И. Этнокультурные типы институционального дискурса. Волгоград : Перемена, 2000. 21 с.
31. Кашлева К. К. Особенности концепта время в ранненовоанглийском языке. *Вестник Московского государственного областного университета*. Москва, 2013. № 3. С. 15 – 34.
32. Кашлева К. К. Универсальные и культурно обусловленные слои в ядре концепта «время» (на материале английского и немецкого языков). М. : Лингвистика, 2012. 192 с.
33. Колесов В. В. О логике логоса в сфере ментальности. СПб.: Златоуст, 2000. 79 с.
34. Колесов, В. В. Концепт культуры : образ-понятие-символ. СПб. : Златоуст, 1992. 140 с.
35. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке. М. : Наука, 1990. 107с.
36. Кошарная С. А. Миф и язык. Белгород : Изд-во Белгор. гос. ун-та, 2002. 287 с.
37. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов. М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1996. 245 с.
38. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь. М. : Живой язык, 2005. 944 с.
39. Курбатова Н. И. Образные значения концепта «время/time» в английском языке. Махачкала : Дагестанский государственный педагогический университет, 2013. 95 с.

40. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем. Теория метафоры. М. : Прогресс, 1990. 415 с.
41. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию: Университетский учебник. М. : КлючС, 1999. 224 с.
42. Лихачев Д. С. Логический анализ языка. Культурные концепты. М. : 1991. 287 с.
43. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода. Архангельск : Изд-во Поморского ун-та, 1997. 75 с.
44. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. М. : Флинта, 2004. 256 с.
45. Маслова В. А. Лингвокультурология. М. : КлючС, 2001. 187 с.
46. Мелюхин С. Т. Время. М. : КлючС, 1983. 94 с.
47. Мостепаненко А. М. Проблема универсальности основных свойств пространства и времени. Л. : Наука, 1969. 230 с.
48. Мурьянов М. Ф. Время: понятие и слово. М. : Прогресс, 1978. 96 с.
49. Налимов В. В. Спонтанность сознания. М. : Прометей, 1989. 114 с.
50. Ольшанский И. Г. Лингвокультурология в конце XX в. : итоги, тенденции, перспективы. М. : ИНИОН РАН, 2000. 155 с.
51. Павилёнис Р. И. Проблема смысла (современный логико-философский анализ языка). М. : Мысль, 1983. 286 с.
52. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1999. 30 с.
53. Попова З. Д. Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2006. 101 с.
54. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2002. 59 с.
55. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека. М. : Мысль, 1988. 55 с.
56. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. М. : Ваклер, 2001. 656 с.

57. Роль человеческого фактора в языке : язык и картина мира / Б. А. Серебренников и др. ; за ред. Е. С. Кубрякова. М. : Наука, 1988. 215 с.
58. Сорокина Э. А. Когнитивные аспекты лексического проектирования (к основам когнитивного терминоведения). М. : Изд-во МГОУ, 2007. 234 с.
59. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры. М. : Академический проект, 2004. 992 с.
60. Степанов Ю. С. Французская стилистика. М. : Высшая школа, 1965. 356 с.
61. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. М. : Ваклер, 1988. 179 с.
62. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. М. : 1999. 154 с.
63. Томаева Х. С. Особенности репрезентации концепта «время» в английском языке. URL : https://www.iupr.ru/domains_data/files/49/Томаева.pdf (дата звернения 29.11.2019).
64. Хайдеггер М. Время и бытие: статьи и выступления. М. : Республика, 1993. 163 с.
65. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : монография. Волгоград : Перемена, 2001. 159 с.
66. Address to the People of Berlin, Barack Obama. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=OAhb06Z8N1c> (дата звернения 05.12.2019).
67. The American Heritage Roget's Thesaurus. URL : <http://www.thefreedictionary.com/> (дата звернения 07.11.2019).
68. Bacon F. The Works of Francis Bacon. London : J. Rivington and Sons, 1778. 575 p.

69. Brown D. *Inferno: a Novel*. N. Y. : Doubleday, 2013. 462 p.
70. Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus. URL : <https://dictionary.cambridge.org/ru> (дата звернення 10.10.2019).
71. Dictionary of Old English Web Corpus. URL : <http://tapor.library.utoronto.ca/doecorpus/> (дата звернення 20.11.2019).
72. Evans V. *How We Conceptualise Time: Language, Meaning and Temporal Cognition*. London: Equinox, 2004. 69 p.
73. Final Presidential Press Conference of Year, Barack Obama. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=1-5vD5YVLv8> (дата звернення 05.11.2019).
74. Johnson S. *A Dictionary of the English Language*. URL : <http://johnsonsdictionaryonline.com/> (дата звернення 05.09.2019).
75. *A Dictionary of the English Language*. URL : <http://johnsonsdictionaryonline.com/> (дата звернення 10.10.2019).
76. Kluckhohn F. R. *Variations in value orientations*. Illinois : Row, 1961. 395 p.
77. Kytö M. *A Corpus of English Dialogues*. 1760. URL : <https://www.sketchengine.co.uk/corpus-english-dialogues/> (дата звернення 14.10.2019).
78. Lass R. *The Cambridge History of the English Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 687 p.
79. Like the McEnroe-Borg. 1980. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Yf0yFEfvMHE> (дата звернення 02.12.2019).
80. Lyrics: Elvis Presley. URL : <http://www.azlyrics.com/elvis.html> (дата звернення 20.11.2019).
81. Lyrics: Queen. URL : <http://lyrics.rockmagic.net/lyrics/queen/> (дата звернення 20.11.2019).
82. Murray J. *The Oxford English Dictionary*. New York : Oxford University Press, 1989, 253 p.
83. Open Source Shakespeare. George Mason University. URL: <http://www.>

opensource-shakespeare.org/ (дата звернення 04.12.2019).

84. Operation Enduring Freedom in Afghanistan Address to the Nation, George W. Bush. URL : <https://americanrhetoric.com/speeches/gwbush911initialafghanistanops.htm> (дата звернення 01.12.2019).

85. Pocheptsov G. Language and Humor. Kiev : Vyscha Skola, 1982, 145 p.

86. Roget P. M. Thesaurus of English Words and Phrases. 2004. URL : <http://www.gutenberg.org/files/10681/10681-h/body-pos> (дата звернення 04.12.2019).

87. Siefring J. Oxford Dictionary of Idioms. New York : Oxford University Press, 2003. 340 p.

88. South Carolina Democratic Primary Victory Speech, Obama. URL : https://www.youtube.com/watch?v=-iVAPH_EcmQ (дата звернення 29.11.2019).

89. Webster's Online Dictionary. URL : <http://www.websters-onlinedictionary.org/definitions> (дата звернення 10.11.2019).

90. Your Dictionary. URL : <https://www.yourdictionary.com/high-time> (дата звернення 29.11.2019).

SUMMARY

The study focuses on the analysis of specific cognitive processes lying underneath of verbalizing of time continuum by means of the English phraseological units and proverbs.

It is aimed the investigation by means of conceptual analysis of time continuum verbalization and its application of literary and publicistic discourse.

The methods used included the method of core-periphery interpretation of the concept structure as well as its tripartite description based on the experience of conceptual analysis elaborated in domestic and international cognatology.

The results obtained demonstrated specific ways of verbalization of TIME starting from the early Middle English and New English period that in the course of evolution acquired characteristics of a resource: being limited, measured, ended, having relativity and value. The analysis of the concept structure according to the three layers stipulated the conclusion of TIME as the complicated and developing phenomenon, that obtains more and more characteristics in different types of discourse.

Key words: *concept, conceptual analysis, TIME, imagery layer, evaluative layer, connotation.*

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Улицька Юлія Ігорівна, студентка 2 курсу магістратури, форми навчання заочна, факультету іноземної філології, спеціальність 035 Філологія, спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша - англійська, освітньо-професійна програма Мова і література (англійська), адреса електронної пошти ulia.igorivna19@gmail.com, - підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Когнітивні аспекти вербалізації часового котинууму засобами англійських фразеології та паремій» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою Інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Улицька Ю. І.